

jam abundamus, ut in eos misericordiam exercemus.

Denique major et efficacior jam homini lapsu datur gratia, quam data fuerit Adæ, ut patet in Martyribus aliisque illustribus Sanctis. Unde et major jam est merendi facultas, tum ratione majoris gratiæ, tum ratione difficultatis operis: li-

cet in statu innocentie major fuerit merendi facultas, ratione promptitudinis voluntatis. Voluntas enim tum plane recta, nec habens passionum virtuti contrarias, prono naturæ et gratiæ impetu ad virtutes rapta fuisset, itaque multos intensos, magnos et heroicis virtutum omnium actus eliciisset.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Serpens tentat Evam, illa peccat cum Adamo: unde vers. 8, increpantur a Deo. Tertio, vers. 14, serpens maledicitur a Deo, ac promittitur Christus redemptor. Quarto, Eva et Adam, vers. 16, damnantur ad labores, dolores et mortem. Ac denique, vers. 23, pelluntur paradiso, et ante eum ponitur custos Cherubim cum flammeo gladio.

1. Sed et serpens erat callidior cunctis animantibus terræ quæ fecerat Dominus Deus. Qui dixit ad mulierem: Cur præcepit vobis Deus ut non comederetis de omni ligno paradisi? 2. Cui respondit mulier: De fructu lignorum, quæ sunt in paradiso, vescimur: 3. de fructu vero ligni, quod est in medio paradisi, præcepit nobis Deus ne comederemus, et ne tangeremus illud, ne forte moriamur. 4. Dixit autem serpens ad mulierem: Nequaquam morte moriemini. 5. Scit enim Deus quod in quocumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri: et eritis sicut dii, scientes bonum et malum. 6. Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum ad vescendum, et pulchrum oculis aspectuque delectabile: et tulit de fructu illius, et comedit: deditque viro suo, qui comedit. 7. Et aperti sunt oculi amborum: cumque cognovissent se esse nudos, consuerunt folia ficus, et fecerunt sibi perizonia. 8. Et cum audissent vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiem, abscondit se Adam et uxor ejus a facie Domini Dei in medio ligni paradisi. 9. Vocavitque Dominus Deus Adam, et dixit ei: Ubi es? 10. Qui ait: Vocem tuam audivi in paradiso; et timui, eo quod nudus essem, et abscondi me. 11. Cui dixit: Quis enim indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, comedisti? 12. Dixitque Adam: Mulier, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi. 13. Et dixit Dominus Deus ad mulierem: Quare hoc fecisti? Quæ respondit: Serpens decepit me, et comedi. 14. Et ait Dominus Deus ad serpentem: Quia fecisti hoc, maledictus es inter omnia animantia, et bestias terræ: super pectus tuum gradieris, et semem tuum et semen illius: ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus. 15. Mulieri quoque dixit: Multiplicabo ærumnas tuas et conceptus tuos: in dolore paries filios, et sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui. 16. Adæ vero dixit: Quia audisti vocem uxoris tuæ et comedisti de ligno, ex quo præceperam tibi ne comederes, maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ. 17. Spinas et tribulos germinabit tibi, et comedes herbam terræ. 18. In sudore vultus tui vesceris pane, donec revertaris in terram de qua sumptus es; quia pulvis es, et in pulverem revertaris. 19. Et vocavit Adam nomen uxoris suæ, Heva: eo quod mater esset cunctorum viventium. 20. Fecit quoque Dominus Deus Adæ et uxori ejus tunicas pelliceas, et induit eos. 21. Et ait: Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, sciens bonum et malum: nunc ergo ne forte mittat manum suam, et sumat etiam de ligno vitæ, et comedat, et vivat in æternum.

23. Et emisit enim Dominus Deus de paradiso voluptatis, ut operaretur terram de qua sumptus est. 24. Ejecitque Adam: et collocavit ante paradisum voluptatis Cherubim, et flammeum gladium atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ.

Vers. 1. 4. SED ET SERPENS ERAT CALLIDIOR CUNCTIS ANIMANTIBUS.—Potest secundo, ex Hebræo verti (1), *serpens erat in multis spiras et gyros complicatus et involutus*: hoc enim quoque significat Hebræum *אָרָם* aram: unde aramim vocatur acervi segetum; hæ enim spiræ indicies sunt internæ serpentis versutiæ, qua hominem implicavit et circumvenit.

Primo, Cajetanus per serpentem intelligit diabolum, qui non externa voce, sed tantum interna suggestionem tentavit Evam.

Secundo, Cyrillus lib. III contra Julianum, et Eugubinus in *Cosmopæia*, putant demonem hic non verum serpentem, sed serpentis tantum speciei et formam induisse: sicut angeli dum assumunt corpus humanum, non verum, sed æreum, quod speciem habeat veri et humani, assumunt (2).

(1) Sed minus recte. Calliditas serpentibus hic adscribitur, ob hanc maxime, ut videtur, causam, quod in pulvere aut in herba ad insidias latere solent. Cf. Chateaubriand, *Géné du Christianisme*, P. I. lib. III, cap. II. *אָרָם* proprie significat *desculptum, detritum*; unde metaphoricè usurpatur tam de *nudo*, quam de *longo verum uno subacto, et rebus probe tritis*. Hinc ad *maligiam versutiæ* transitus factus. Latini, simili metaphora, *versutum* dixerunt.

(2) Ea quæ Moyses Evam inter et serpentem, transcripta retulit, interpretes de schola Rationalistarum *liberè* annoverant (De Wetze, *Einleitung*, etc., § 136; Hartmann, *Historische-Kritische Forschungen*, etc., pag. 373, etc.). Cajetanus metaphoricè esse putat; Jahn historica, ita tamen ut merum Hevæ somnium hoc fuerit. Alii alias de his sententias tulere, quas diligenter recensitas videre est apud Galerum, in *Prolegomenis* quæ præmisit Commentationi Eichhornianæ, *die Urgeschichte* inscriptæ, confutatas autem tum apud Patrillum, op. cit. lib. II, cap. II, tum apud Meignan, *Les Prophéties Messianiques*, pag. 309 et seqq. Communem Catholicorum sententiam sic exponit Patrilius:

« Quin *versus serpens* ille fuerit, *octus* tamen a diabololo, nullo modo dubitare nos sinunt totius narrationis adjuncta. a.) Nam in historia conscribenda metaphoricè uti quidem licet ad ea nominanda, quæ prius vocata jam proprio nomine fuerant; ad ea vero, quorum prius nulla mentio injecta est, illud poetis hecibi fortasse, sed non historicis. Porro in hac narratione, qui Hevam est alloquitus, serpentis nomine constanter vocatur; nomen autem diaboli, neque in narratione ipsa, neque antea, neque postea, vel semel liber Genesios exhibet. Insuper, quod Moyses comparat a comparatione instituta inter serpentem et cetera animalia; quod exordium istud cum reliqua narratione tam recte conexum sit, ut liquet manifesto, qui cum Heva sermonem habuit, non alium fuisse, quam illum ipsum serpentem in exordio memoratum; quod denno in narrationis decursu cum animalibus cæteris serpens componatur, vers. 14; quod ea penes serpentem dicte sint, quæ huic uni bestiarum generi competere queant; quod penam istæ, siquidem *diabolo* ipsi dicte forent, per metaphoras enuntiantur, id vero minus apte fieri videatur post penam viro et mulieri *evanitas* sermone proprio; quod de-

Verum omnes alii docent, hunc verum fuisse serpentem; dicitur enim hic fuisse callidior cunctis, non angelis, sed animantibus, in quem natura sua callidum et vafurum vafer diabolus congrue ingressus, in ejus ore, quasi in organo certa ratione moto, colliso et modulato, vocem humanam, ut potuit effinxit. Ita S. Chrysostomus, Procopius et Augustinus, lib. XIV De Civitate, XX. Aliqui putant, ait Magister Sant. in II, dist. VI, hunc diabolum fuisse Luciferum, qui primum Adam tentavit, et vici; secundum quoque, puta Christum, tentavit, sed ab eo victus est, et in infernum relegatus.

Apte diabolus in specie, non ovio, non asini, sed serpentis, tentavit Adam. Primo, quia serpens natura est callidus; secundo, quia naturaliter homini est contrarius, eique insidiatur, ut clanculum mordcat; tertio, quia serpens est repere, venenum diffundere, hominem interimere: hoc autem facit demon; quarto, quia serpens toto corpore terræ adheret: ita Adam credendo serpenti et diabolo, totus serpens et terrenus factus est, ut non nisi bonis terræ inhiet.

Hinc S. Augustinus, lib. XI De Genes. ad litt., cap. XVIII, docet diabolum uti solere forma ser-

penique Deus ipso ita egerit atque locutus fuerit, ut qui verum et proprie dictum serpentem illum existimari: hæc, inquam, omnia nomen talia esse videntur, quæ secus, ac dicimus, cordatum quemque sentire velent? Si quis miretur bellas, quæ culpam admittere nequit, ponas inflictas, respondeo, *symbolicè* hæc fuisse, non secus ac ea quæ hircio ferebant die festo expiationum, quæque Christus in steriliem ficum dixit atque egit. Neque absolum aut inauditum est tanquam penam serpenti ea irrogata fuisse, quæ naturalia ipsi forent. Cf. Gen. III, 16, 18, b.) Quod si serpens vero ille fuit, dubitatione quoque vacat a diabolo actum eum fuisse. Neque enim Deus graviore penam bellas ratione carentem, quam hominem affecisset; neque, quod predictum legitur in exemplari hebraico, futurum, ut olim mulieris proles caput contereret, non serpentibus quibuscumque, sed ei qui mulierem decepit, in illum ipsam serpentem cadere poterat. Neque verbum *אָרָם*, vocemque ex eo derivatam inimicitias nunquam significant, nisi inter eos, qui ratione sunt præditi. Tum homines ad malum patrandum propellere et decipere, diaboli est, non serpentum. Præterea quam frigidum, quam ineptum, imo, dicam enim aperte, quam indignum Deo, visum fuisset, dum universum genus humanum Deo ipso iudice in crimen vocabatur, et captus vitæque condamnabatur, rei tantæ tautulam reculam intermiscere, ut in unum animantium sententia, quæ ejuisdem veluti lusus speciem præ se ferret, ab ipso eodem summo numine pronuntiaretur. Quid denique, quod serpens iste loquebatur, et ratiocinabatur, quodque eum Deus tanquam ratione utentem est allocutus? »

Cf. Lacordaire, *Conférences de N.-D. de Paris*, t. III, pag. 531, qui ait: *serpens* esse hic metaphoricè diaboli nomen, idque probare nititur loco Apoc. XII, 9.

pentum ad decipiendos homines, quia ea decepit Adamum et Evam, ibique vidit hanc fraudem sibi bene succedere. Eadem de causa dixit Phercydes Syrus demones a celo a Jove fuisse deurbatos, quorum princeps dicitur sit Ophioneus, id est serpentinus.

Tropologice: « Diabolus, ait S. Augustinus, tentat ut leo, tentat ut draco; » nam, ut ait Gregorius in cap. xl Job, « fidei famulo dominus cunctas hostis callidi machinationes insinuat, scilicet quod opprimendo rapit, insidiando circumvenit, minando terre suadendo blanditur, desperando frangit, promittendo decipit. »

Species tentationum et modos recenset S. Bernardus: « Tentatio, ait, alia est importuna, quae procaerit insinuat; alia est dubia, quae animum dubietatis nebula involvit; tertia est subita, quae iudicium rationis praevent; quarta est occulta; quae deliberationis ordinem praefugit; quinta violenta, quae vires nostras transcendit; sexta fraudulenta, quae animum seducit; septima perplexa, quae variis viis impeditur. »

Nota: Eva non exhorruit aspectum serpentis, quia domina animalium certa erat nullum sibi nocere posse. Ita S. Chrysostomus, hom. 16.

De tentatione serpentis

Dices, quomodo saltem eum loquentem non exhorruit? Respondet primo, Josephus et S. Basilii (quod sensit et Plato in Politico), in paradiso animantia quaelibet habuisse vim et facultatem loquendi. Addit S. Ephrem apud Barcephala lib. I De Paradiso, serpenti ad tempus non tantum loquendi, sed et intelligendi vim hic a Deo concessam esse, idque probat ex vers. 4 et 13. Sed haec sunt paradoxa.

Secundo, Procopius, Cyrillus supra, Abulensis et Pererius respondent Evam necdum scivisse soli homini naturalem esse vim loquendi. Sed hoc repugnat perfecte scientiae quam habuit tam Eva, quam Adam.

Respondeo ergo: Solvit Eva serpentem naturaliter non posse loqui: admirata est ergo eum loquentem, et suspicata, id quod erat, altiori vi, scilicet divina, angelica aut diabolica id fieri; metus aberat, quia necdum peccarat, et sciebat se Deo curae esse. Ita D. Thomas, I part., Quest. XCIV, art. 4. Ita « Sapientia nihil est inopinabile: pueri et insipientes ad omnia, quasi nova obstupescunt. »

Eugubinus putat hunc serpentem fuisse basiliscum, qui rex est serpentum. Delrio putat fuisse viperam; Pererius scytalen, quia magnitudine et tergi varietate praefulgens influentes definit. Verum in hac re nihil est certi. Adde, scytale et basiliscus sunt stultae naturae; hic autem serpens erat callidior cunctis animalibus; in eum enim ingressus est demon, non veneni spargendi, sed decipiendi causa. Probabile est, quod censent multi, fuisse eum qui communiter serpens nuncupatur, quia serpit; et coluber, quia umbras excolit; et anguis, quia angulos petit et latebras. Hic enim sine addito vocatur serpens: reliqui

cum addito, ut serpentes reguli, igniti, etc., aut proprio nomine viperæ, cerastæ, amphispennæ, aspidæ, etc. nuncupantur. Hic etiam callidissimus est, et plano prono corpore reptit, quod de hoc serpente dicitur vers. 14. Quare improbabile est, quod hic aiunt Beda, Dionysius Carthusianus, et Histor. Scholasticæ, ac S. Bonaventura, in II, distinct. XXI, et Vincentius in Spec. histor., serpentem hunc fuisse draconem, pedibus insistentem, facie virginea, tergo vario instar iridis fulgente, ita ut in admirationem Evam traheret, eumque erectum incedere solitum. Hic enim monstruosus fuisset serpens, quem Deus initio mundi non condidit, quem proinde statim exhorruisset et fugisset Eva.

CUR PRÆCEPIT VOBIS DEUS.—Ita vertunt quoque Septuaginta. Astute serpens hic conatur evertere finem præcepti, ut evertat ipsum præceptum, q. d. Non apparet justa ratio et causa, cur Deus velit eum hujus arboris: ergo revera et serio eum non vetuit; sed quod dixit: « Non comedetis ex eo, » joco et ludens dixit. Antecedens probat serpens ex ipsa utilitate arboris, dicens vers. 3: « Scit enim Deus quod in quocumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum. »

Nota: Pro cur hebraice est יָדָא אֶפְרַיִם, quod ad verbum sonat, etiamne, vel itane verum est; et, ut Chaldaeus vertit, verumne est quod dicit (dixerit) Deus: Non comedetis ex omni arbore horti? Hoc sensu clarius apparet, quod serpens non accusavit Deum inementie: haec enim blasphemiam statim exhorruisset Eva; sed subdole quasi commendans Deum ita loquitur, q. d. Non credo Deum, qui tam liberalis est, hanc arborem ita serio et absolute vetuisse, licet vos hoc putetis: cur enim fructum tam pulchrum et utilem vobis invideret? cur vos ita arctaret et oneraret? Bonitas enim opponitur invidia: hinc in Deo, qui summe est bonus, non potest esse aliquid invidiæ; hoc est quod canit Boetius: « Summi forma boni livore carens. » Idem docet Plato in Timæo, et Aristoteles, lib. I Metaphys. cap. II, ubi impugnat Simonidem, qui dicebat Deum invidiosum homini honorem sapientiae. Sic enim, inquit Aristoteles, Deus esset tristis et consequenter miser: invidia enim est tristitia de alieno bono. Porro noster interpres non verba sequens, sed sensum, יָדָא אֶפְרַיִם, cum Septuaginta vertit cur. Hæc expositioni directe respondet serpens Evæ, stabiliens et asseverans præceptum Dei quasi serium et absolutum, quod serpens quasi joco dictum elidere volebat, et ita hæc expositio cum priori in idem recidit.

Ex hoc Hebræo אֶפְרַיִם videtur quod serpens huic interrogationi præmiserit alios sermones quibus ad eam viam sterneret, licet eos taceat Moses, v. g. de libertate et dignitate humane nature, de obligatione et multitudine præceptorum naturalium et supernaturalium fidei, spei,

Artificiosa serpens tentanda Evam.

charitatis, homini impositorum, ut inde concluderet eum ulterius novo hoc positivo Dei præcepto gravari non debere. Ita Procopius et alii.

Tropologice, Abbas Hyperichius in Vilis Patrum: « Susurrans, ait, serpens ad Evam, de paradiso ejecit eam. Huic ergo similis est, qui proximo suo obloquitur: quoniam et audientis se animam perdit; et suam non salvat. » Rursus S. Bernardus, lib. de Vita solitaria, ex hoc loco docet perfectam obedientiam debere esse indiscretam, ut scilicet non discernat quid, vel quare præcipiatur. « Adam, ait, gustavit in malum suum de ligno vetito, edoctus ab eo qui suggerendo ait: Quare præcepit, etc. Ecce discretio, cur præceptum sit. Et addidit: Sciebat enim quia qua die comederitis, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii. Ecce ut quid præceptum sit, scilicet quod deos fieri non sinat. Discrevit, comedit, et inobediens factus est, et de paradiso ejectus est. Unde infer: sic et animale discretum, novitium prudentem, incipientem sapientem, in cella diu posse consistere, in congregatione durare impossibile est. Stultus fiat, ut sit sapiens; et hæc sit omnis ejus discretio, ut in hoc nulla sit ei discretio. » Vide Cassianum, coll. 12, et lib. IV De Institut. renunc. cap. x, xxv et xxv, ac S. Gregorius super lib. II Reg. cap. IV, quorum hoc est axioma: « Verus obediens, nec præceptorum intentionem disceat, nec præcepta discernit: quia qui omne vite sue iudicium majori subdidit, in hoc solo gaudet, si quod sibi præcipitur operatur; quia hoc tantum bonum putat, si præceptis obediat. »

UT NON COMEDERETIS DE OMNI LIGNO.—Non omni, id est nullo, inquit S. Chrysostomus, Rupertus, et S. Augustinus, lib. XI De Genesi ad litt. cap. xxx, quasi serpens dicat, Deum nullius arboris fructum homini concessisse, itaque mentiatur, ut Deum crudelitatis accuset. Sed hoc nimis patens et crassum fuisset mandacium.

Ambiguo loquitur serpens.

Secundo et melius, « non ex omni, » q. d. Cur aliquid prohibuit, scilicet lignum scientiæ boni et mali? Tertio et optime, ambiguo more suo loquitur per serpentem diabolus, ut hæc ejus interrogatio vel de omni, vel de aliquo tantum ligno prohibito accipi possit; idque subdole, ut insinuet non majorem esse prohibendæ unius arboris, quam omnium rationem: itaque aut omnes, aut nullam prohiberi debuisse. Rursus, Deum qua facilitate unam hanc prohibuit, eadem deinceps alias omnes prohibitorum. Unde mulier huic ambiguo ejus interrogationi statim respondet sub distinctione, dicens: « De fructu lignorum quæ sunt in paradiso, vescimur (vesci possumus, vesci nobis licet); de fructu vero ligni quod est in medio paradisi, præcepit nobis Deus, ne comederemus. »

Ver. 3.

3. ET NE TANGEREMUS.—Putat S. Ambrosius, lib. De Paradiso, cap. XII, Evam ex tedio et odio præcepti hoc addidisse de suo, itaque invidiose exaggerasse duritiam præcepti. Deus enim nec aspe-

tum, nec tactum, sed esum tantum prohibuerat. Verum Eva adhuc integra et sancta videtur potius ex religione et reverentia divini præcepti hoc dixisse, q. d. Deus præcepit ne hanc arborem tangamus ad comedendum ex ea, ideoque religionem nobis iniecit et metum, ut staterimus ipsi nobiscum nulla ratione, nullo casu, illam vel leviter contingere, ut sic quam longissime absumus a comestione et violatione præcepti.

NE FORTE MORIAMUR.—Deus absolute affirmarat moriemini, mulier dubitat, diabolus negat: ut enim Evam nutantem vidit, instat eam impellere dicens: « Non moriemini. » Ita Rupertus. Verum Eva erat adhuc integra, adeoque ex religione addidit præcepto « ne tangeremus; non ergo videtur dubitasse de pena mortis præcepto adjuncta. Vox ergo idem, id est forte, Hebræisæpe non est dubitantis, sed asserentis et confirmantis rem vel præceptum, tantumque innuit dubium de futuro evento, cum is pendet ex futura hominis actione libera, q. d. Ne forte comedamus, ideoque moriamur: si enim comederimus, certo moriemur. Sic accipitur forte Math. XI, 23, et sæpe apud Prophetas.

4. NEQUAM MORTE MORIEMINI.—Tentat serpens Evam movendo penam, et promissionem lactando.

Nota hic quinque ejus splendida mendacia: primum, « non moriemini; » secundum, « aperientur oculi vestri; » tertium, « eritis sicut dii; » quartum, scientis bonum et malum; quintum, scit Deus hæc omnia esse vera, et me non mentiri, q. d. Cum Deus hæc sciat, vosque amet, non est verisimile eum vos hac arbore tam proficua privare voluisse. Itaque vel joco tantum illam prohibuit, vel sub hoc ejus præcepto aliquid mysterii latet; quod necdum scitis: scietis autem eum ex ea comederitis. Ita S. Augustinus, lib. XI De Gen. ad litt. cap. xxx.

Moraliter, idem etiamnum diabolus persuadet pene omnibus hominibus; sed quia res contraria nimis clara est, et de facto patet omnes omnino mori, hinc astu ulitur, ut omnibus persuadent « nequam moriemini: nimirum, facit quod facere solet medicus, qui medicinam amaram, quam egerintegram respuerit, in partes dividit, itaque eam per bolos ei dat, ut sensim totam absumat. Ita et demon mortem per partes et annos dividit, ac persuadet juvenibus: non morieris in flore et vigore ætatis; nimium robustus es: facile vires adhuc annos quinquaginta. Studiosi persuadet: non morieris antequam finias studia; alius, antequam finias negotia, quæ habes præ manibus. Denique nemo est tam senex, qui non puset se adhuc saltem ad annum victurum. Ita omnes decipit. Cum enim quotannis mors aliquos auferat, et ita sensim omnes, hinc fit ut singuli ab ea auferantur, cum minime putant, quia putant se saltem ad annum adhuc victuros. Unde sequitur axioma verissimum: Mors omnibus et singulis vicinior est, quam omnes et singuli putant; quia illo anno quo singuli moriuntur, putant se non morituros, sed

Ver. 4

Quinque mendacia serpentis

adhuc ad annum victurus. Accedit quod Christus dicit se venturum, ut fur in nocte, quem herus domus remotum, imo non venturum putat, *Matth. xx. 43*. Sicut ergo fur observat tempus, quo herus dormiat, ut eum spoliat: sic mors inexpectans et quasi dormientes corripit. Qui sapit ergo, aperiat oculos, et hanc clam diaboli fraudem discutiat, ac persuadeat mortem sibi vicinam esse: imo se illo anno, forte illo mense, illa hebdomade, illo die moriturum. Sapienter Poeta: « Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. » Ita S. Hieronymus et S. Carolus Borromeus in mensa habebant cranium mortui, ut jugiter mortis instantis meminissent. Quorundam Sanctorum fuit hæc salutatio, ut, cum sibi occurrerent, prior salutando diceret: « Moriendum est; » responderet alter resalutans: « Nesimus quando. » Ita S. Marcella, ait S. Hieronymus *ad Principium*, « sic ætalem duxit et vixit, ut semper se crederet esse moriturum. Sic induta est vestibus, ut meminisset sepulchri, memor Satyrici: Vive memor lethi, fugit hora, hoc quod loquor inde est; et: Memento semper diem mortis, et nunquam peccabis; laudabatque illud Platonis, qui philosophiam esse meditationem mortis dixit. » Præclare noster Thomas theodidactos lib. I *De Imitat. Christi*, *xxiii*: « Hodie, ait, homo est, et cras non comparat. O hebetudo et duritia cordis humani, quod solum præsentia meditat, et futura (etiam vicina) non magna prævidet! Sic te in omni facto et cogitato deberes tenere, quasi hodie vel statim esses moriturus. » Et inferius: « Beatus qui horam mortis suæ semper ante oculos habet, et ad moriendum quotidie se disponit. Si vidisti aliquando hominem mori, cogita quia et tu per eandem transibis viam. Cum mane fuerit, puta te ad vesperam non perventurum; vespere autem facto, mane non audeas tibi polliceri. Semper ergo paratus esto, et taliter vive, ut nunquam te imparatum mors inveniat. Quando illa extrema hora venerit, multum aliter sentire incipies de tota vita tua præterita, et valde dolebis, quod tam negligens et remissus fuisti. Quam felix et prudens, qui talis nunc nititur esse in vita, qualis optat inveniri in morte! Dabit namque magnam fiduciam feliciter moriendi perfectus contemptus mundi, fervens desiderium in virtutibus proficiendi, amor discipline, labor penitentiae, promptitudo obedientiae, abnegatio sui, et supportatio cujuslibet adversitatis pro amore Christi. » Et paulo post: « Veniet, quando unum diem seu horam pro emendatione desiderabis, et nescio an impetrabis: dum tempus habes, congrega tibi divitias immortales; præter salutem tuam nihil cogites, solum quæ Dei sunt curæ, serva te tanquam peregrinum et hospitem super terram; serva cor liberum, et sursum ad Deum erectum, quia non habes hic manentem civitatem. » Denique observa illud S. Hieronymi: « Sic stude tanquam semper victurus, sic vive tanquam semper moriturus. »

5. APERIENTUR OCULI VESTRI. — Hinc putant aliqui apud Abulensem in cap. xiii, quest. 492, Adam et Evam non habuisse oculos apertos, sed fuisse cæcos, donec comederunt pomum vitium: tunc enim aperti sunt oculi amborum, et viderunt se esse nudos, vers. 7. Verum hoc repugnat felicitati status innocentie, in qua conditi sunt Adam et Eva. Dico ergo, oculus hic mentis, non corporis intelligitur: nam, ut ait Aristoteles, I *Ethicor.*, « intellectus est quidam oculus, » præsertim quia oculus ac visus, præ cæteris sensibus, subservit intellectui ad cognitionem: ex visis enim oriuntur memoriæ, ex memoria experientia, ex experientis ars vel scientia: itaque sensus est, q. d. Adeo clari ingenii, et perspicacia intelligentie efficiuntur, ut videamini vobis prius cæci fuisse. Ita Rupertus, quem vide lib. III *De Trinit.* cap. vii et viii.

ERITIS SICUT DII, — non essentia, hoc enim est impossibile: sed similitudine quadam sapientie et omniscientie, ut sequitur. Quare perperam aliqui sic explicant: crisis sicut angeli, non enim ad angelicam, sed ad divinam similitudinem ambiendam excitati sunt. Hoc est enim quod ait Deus vers. 22: « Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est. »

Quæres, quodnam fuerit primum Evæ peccatum? Respondet Rupertus, Hugo et Magister in II, distinct. *xxi*, primum Evæ peccatum fuisse, quod forte quasi dubitans addidit precepto Dei dicens: « Ne forte moriamur. » Secundo S. Ambrosius, quod addidit: « ne tangeremus; tertio S. Chrysostomus, quod cum serpente et diabolo sermonem miscerit. Sed hæc parum probabilia videntur. Nec enim primum hominis peccatum fuit in intellectu, sed in affectu. Nam ante peccatum homo errare, aut decipi non poterat; hinc D. Thomas, *Quæst. III, LXXXIX, art. 3*, addit hominem in eo statu non potuisse peccare venialiter, idque ex Dei speciali protectione: nec enim peccatum veniale auferre potest gratiam; nec rursum consistere potest cum perfectissimo illo iustitie originali statu.

Dico ergo: Primum Evæ, uti et Adæ postea, peccatum fuit superbia; patet hoc *Ecclesi. x. 14*; *Tobit. iv. 14*; idque indicant hic Hebræa; et Septuaginta, vers. 6, nimirum Eva et Adam audientes: « Eritis sicut dii, scientes bonum et malum, » invitati sunt ad suam excellentiam intueendam, augendam et extollendam: itaque ad seipsos conversi intumuerunt, et a Deo recesserit eorum, et tandem omniscientiam quamdamque divinitatis æqualitatem appetierunt, uti fecit et Lucifer. Unde hoc illis objectum Deus vers. 22, dicens: « Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, scientes bonum et malum. » Ita S. Ambrosius, lib. IV *in Luc.*; S. Ignatius, *epist. ad Trallianos*; Chrysostomus in I *Tim. ii. 14*; Augustinus, lib. XI *De Gen. ad litt. cap. v*, et lib. XVI *De Civit. cap. xiii*, ubi docet amorem excellentie ita innatum et inten-

Vers. 4.

Quam omniscientiam appetit Eva?

Quinguo Eva peccata.

Adam quoque credidit serpentis.

Adam amisit fidem.

sum esse in natura rationali integra et perfecta, ut hic amor quasi primus sit in homine, qui hominem incitet ad alia quævis prosequenda, hoc sine ut excellat. Et S. Bernardus: Ambo, inquit, scilicet diabolus et homo, affectarunt altitudinem; ille potentie, iste scientie.

Dico secundo: hæc superbia appetentia omniscientie divine videtur in eo sita fuisse, quod appetierint, ut ait Scriptura, scire bonum et malum, ut scilicet per seipsam, ac virtute naturæ suæ et ingenii, possent in omnibus se dirigere discernendo et eligendo quod bonum est, atque cavendo quod malum est: itaque possent se dirigere sua scientia, suoque Marte, suis viribus ad bene beateque vivendum, atque plenam felicitatem assequendam, quasi dii quidam essent, qui a nemine, ne a Deo quidem, dirigi vel adjuvari deberent, uti fecit et Lucifer. Ita S. Thomas II *III, Quæst. CLXIII, art. 2*: licet enim speculative sciret Adam, se a Deo pendere et illuminari debere, aliterque fieri non posse, tamen practice per superbiam ita se gessit, ita hanc omniscientie et divinitatis similitudinem appetiit, ac si revera sine Deo, per se suasque vires ea potiri posset: superbia enim sensim intumescens excecavit et dementat mentem.

Dico tertio: Ex hac superbia mox secuta est impatientia et indignatio animi indignantis se hoc præcepto constringi, et a pomo tam nobili arceri; deinde curiositas; mox concupiscentia gulæ, ut dicitur vers. 6; denique error in intellectu: credit enim tam Eva, quam Adam verbis serpentis promittentis omniscientiam et immortalitatem, si ex arbore vetita comederent: indeque tandem prosiliit ad perfectam inobedientiam, et præcepti transgressionem, puta ad realem comestionem. Unde

Dico quarto: Non tantum Eva, sed et Adam superbia excecavit credidit verbis serpentis: « Eritis sicut dii, scientes bonum et malum; » ideoque fidem amisit. Prior pars patet, quia hoc Deus illi improperat, dicens: « Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, scientes bonum et malum. » Hæc enim verba ironice dicta significant quid Adam ex gustato pomo juxta promissa serpentis speraverit, nec tamen sit consecutus. Unde Adamum a serpente, per Evam serpentis promissæ referentem, esse deceptum, ejusque verbis fidem habuisse; docent S. Ignatius *ad Trallianos*, *iremeus*, lib. III, cap. xxxvii; Hilarius in *Matth. II*; Epiphanius, *hæres. 39*; Ambrosius, in cap. x *Lucæ*; Cyrillus, lib. III *contra Julianum*; Augustinus, lib. XI *De Gen. ad litt. xxi et xxiv*, et lib. IV *De Civit. cap. vii*.

Unde patet et pars posterior conclusionis; hoc enim ipse quo Adam credidit diabolo, promittentem ex pomo vitæ divinam omniscientiam, quodque non moreretur, aversus est, et discreditit Deo comedenti ac dicens: « In quacumque die comederis, morte morieris. » Fuit ergo

infidelis; ergo non tantum gratiam, sed et fidem in Deum amisit. Ita S. Augustinus, lib. I *Contra Julianum*, cap. iii.

Dices: Quomodo ergo Apostolus I *ad Timoth.* cap. ii, ait Adam non esse seductum, sed Evam? Respondeo, quia Eva seducta fuit a serpente, volente eam seducere, ut ederet pomum; Adam vero non a serpente deceptus, sed tantum illectus fuit ab uxore, quæ eum non intendebat decipere: de quo plura I *Tim. ii. 14*.

SICUT DII SCIENTES BONUM ET MALUM. — De prima perfectio, homini appetibilis et imitabilis, est scientia. « Nil est per quod magis diis assimilatur, quam per ipsum scire, » ait Cicero: unde et Horatius loquens de Deo, sic ait:

Unde nil majus generatur ipso,
Nec viget quidquam simile, aut secundum;
Proximos illi tamen occupavit
Pallas honores.

Et Damasius: « Pervigil, ait, Dei oculis simpliciter intuitu præterita, presentia, futura presentialiter cognoscit. » Et Boetius: Deus, ait, « quæ sunt, quæque fuerunt, uno mentis cernit ictu. Quem quia respicit omnia solus, verum possis dicere solem. » Hinc angeli Deo proximi pollut intellectum, indeque vocantur intelligentie; quinimo demones græce vocantur, quasi scientes vel sapientes: naturales enim dotes, etiam post lapsum, in illis manserunt integre, teste S. Dionysio. Hinc homines naturali appetitu scire desiderant, ait Aristoteles. Audi Quintilianum lib. I *Institut.*: « Sicut aves, inquit, ad volatum, equi ad cursum, ad sævitiam ferae gignantur, ita nobis propria est mentis agilitas atque solertia; unde origo animi cælestis creditur. Hebetes vero et indociles, non tam secundum naturam hominis eduntur, quam prodigiosa sunt corpora, et monstris insignia. »

Ratio est, quia hominis naturalis operatio est ratiocinari, discurrere, intelligere; qua a bestis et saxis homo distinguitur. Hinc Diogenes ridens quemdam divitem ignarum sedere super lapidem: « Apte, ait, lapis sedet super lapidem. » Solon rogatus quid esset dives inductus? respondit: Est ovis habens aureum vellus. Stulti ergo sunt, qui sapientiam et doctrinam despiciunt, *Prov. i. 22*; hi enim dicunt: « Malo guttam fortunæ, quam vas sapientiæ. » Sapientes vero dicunt cum Salomone, *Sapient. vii. 8*: « Præpositi illam (sapientiam) regnis et sedibus, et divitiis nihil esse duxi in comparatione illius: omne aurum in comparatione illius est arena exigua; » et *Prov. cap. viii. 11*: « Melior est sapientia cunctis opibus preciosissimis, et omne desiderabile ei non potest comparari. » Sicut enim sensus gaudet objecto suo sensili, sic intellectus gaudet scilicet et scientia; æque ac voluntas bono et virtute. Verum in Adamo, uti et in multis ejus posteris, nimis fuit hic sciendi amor.

SCIENTIS BONUM ET MALUM, — quia per experientiam scietis quantum malum sit inobedientia, et consequenter quantum bonum sit obedientia: ita aliqui: quasi verum hic dixerit demon, suaque hac strophia illa. *ari. Eve*, que amplius quid hic sibi promitti putabat. Verum dico esse hebraismum: scietis bonum et malum, id est, scietis omnia quecumque bona sunt vel mala, vera vel falsa, necessaria vel contingencia, ut discernere possitis quid utile sit, quid inutile; quid agendum, quid fugiendum in rebus omnibus.

6. VIDIT Igitur MULIER. — Prius viderat, sed sine concupiscentia comedendi; jam post tentationem elata in superbiam, videt illud ad concupiscentiam et comedendum. Vidit ergo, id est curiosius, et cum voluptate illecebrosa illud intuita est, ac morose consideravit.

Ex *igitur* patet Evam, post verba serpentis, non ante peccasse. Perperam ergo Rupertus censet eam ante peccasse sponte superbiendo, et interius concupiscentia pomum vetitum; diabolo deinde accessisse, ut eam ad peccatum opere externo consummandum impelleret.

BONUM, — suave, sapidum et gratum esset palato ad vescendum: color roseus pomorum et cerasorum index est saporis, gulamque irritat.

ASPECTUQUE DELECTABILE. — Hebraice, *נהיחך והיחך* *venehemad lehaskil*, id est concupiscentia ad intelligendum; quod Hebraei exponunt, concupiscentia ad scientiam et prudentiam comparandam. De eo enim dixerat serpens: « Eritis sicut dii, scientes bonum et malum. » Verum, quia Eva hoc videre nequibat oculis corporeis, de quibus *vidit* hic accipi patet ex duobus membris praecedentibus: hinc *secundo*, melius noster Interpres, Chaldaeus et Vatablus vertunt, *concupiscentia ad contemplandum*, quod scilicet sua forma et pulchritudine (unde et Septuaginta vertunt *delectabile*, id est *speciosum*) Evam quasi detineret in moroso sui intuitu et contemplatione.

Vide de curiositate et custodia oculorum S. Gregorium XXI *Moral.* II. Audi et S. Bernardum, *De Gradibus humilitatis*, in primo, qui est curiositas: « Serva, o Eva, commissum, exspecta promissum, cave prohibitum, ne perdas concessum. Quid tuam mortem tam intente intueris? quid illo tam crebro vagantia lumina iacis? quid spectare libet, quod manducare non licet? Oculos, inquis, tendo, non manum: non est interdictum ne videam, sed ne comedam. Hoc etsi culpa non est, culpa tamen indicium est; te enim intenta ad aliud, latenter interim in cor tuum serpens illabitur, blande alloquitur; blanditiis rationem, mendaciis timorem compescit: Nequaquam, inquis, morieris; auget curam, dum incitat g. am: acut curiositatem, dum suggerit cupiditatem; offert tandem prohibitum, et auferit concessum; porrigit pomum, et surripit paradisi; haurit virus peritura, et perituros paritura. »

DEDITQUE VIRO SUO, — narrans illi quecumque

diabolus promiserat, ac iubens eum securum esse a metu mortis, cum eam quae comederat superstitem videret: ita cito decepta cito decepti virum. Adam enim hisce auditis in superbiam elatus, appetensque omniscientiam conjugi consentit, et comedit ex ligno vetito. Sic a « muliere factum est initium peccati, et per illam omnes morimur. » *Eccli. xxv, 33.* Addit S. Augustinus, lib. XIV *De Civit.* cap. xi, Adamum, eo quod non esset expertus Dei severitatem, putasse veniale esse hoc suum peccatum, facileque se illius veniam a Deo impetraturum.

Discant hic viri, mulieres esse periculosas illecebras et suave venenum, cum suis concupitis et concupiscentiis indulgent, quibus se et viros perdunt: his ergo viriliter se opponant et resistent. « Memento semper quod paradisi columnam de possessione sua mulier eiecerit, » ait S. Hieronymus, *epist. ad Nepotianum.*

Ita fecit Satorus, Hunerici regis procurator, qui ad arianismum sollicitatus abuit; mox uxor timens familie eversionem, adductis liberis ad genua mariti advolvitur, perque omnia sacra obtestatur, miscratur sui, et pendens a lacte matris filiole aliorumque pignorum: Deum condonatum quod invitus ipse fecerit, cum alii idipsum fecerint voluntarii. Tum ipse cum S. Job ei respondit: « Tanquam una ex insipientibus mulieribus loqueris: reformidare ista, mulier, si tantum hujus vite dulcedo esset futura amara, in amissione rerum nostrarum; imo si tu vere diligeres maritum, nunquam cum tuis insidiosis blanditiis, in secundae mortis exitium praecipitare conareris. Age, distrahat liberos, auferat uxorem, diripiant facultates. Ego Domini promissionum plane securus, verba in mente fixa tenebo: Si quis non reliquerit uxorem, liberos, agrum, aut domum, meus non poterit esse discipulus. » Uxor discedit: Satorus spoliatus omnibus, et multis supplicis debilitatus, mendicium demum relinquatur. Testis est Victor Uticensis in *Persecut. Wandal.* Pari modo Thomas Morus uxori suae restitit, Deique offensam offense regis, et eversioni familiae suae pretulit.

QUI COMEDIT. — Notat Pererius octo peccata Ade: *primum* fuit superbia; *secundum*, nimis amor placendi uxori suae; *tertium*, curiositas; *quartum*, incredulitas: quasi Deus mortem figurat, vel comminatorie, non autem absolute intenter violanti legem; *quintum*, praesumptio: quasi haec legis violatio tantum esset leve et veniale peccatum; *sextum*, gula; *septimum*, inobedientia; *octavum*, excusatio, de qua S. Augustinus, *serm. 19 De Sanctis*: « Si Adam, ait, se non excusasset, a paradiso non exulasset; » ac consequenter comedisset de ligno vite: ergo et immortalitatem et justitiam originalem (haec enim connexa sunt) recuperasset. Verum contraria sententia, ut docet Pererius, est verior. Adam enim mox ut peccavit, ante omnem sui excusationem,

Mortis, ne vit sequatur tur concupiscentiam femininum.

Uter gravius peccavit, Adam an Eva?

COMMENTARIA IN GENESIM, CAP. III.

INCURRIT absolutam sententiam mortis. Nam, cap. II, vers. 17, ea lata fuit absolute: « In quacumque, ait, die comederis ex eo, morte morieris, » id est, certissime morieris.

Hebraea et Septuaginta addunt *secum*, scilicet Eva pomum dedit viro, ut secum una vesceretur; videtur ergo Eva bis comedis, semel sola, secundo cum Adamo, ut eum ad esum pelliceret et in esu se sociam praeberet. Unde Septuaginta habent, et *comederunt*, et Chaldaeus, *comedit*. (scilicet Adam) cum ea.

Quaeres, uter gravius peccaverit, Adam an Eva? Respondet D. Thomas II II, *Quaest. CLXIII, art. 4*, si peccatum in se spectes, gravius peccasse Evam, tum quia prior peccavit, tum quia Adamum ad peccatum induxit, itaque se, et ipsum nosque omnes perdidit. Si tamen circumstantiam personae spectes, gravius peccasse Adamum, tum quia perfectior erat et prudentior quam Eva, tum quia Adam immediate a Deo acceptat hoc preceptum, Eva vero mediate tantum, scilicet per Adamum.

Vers. 7. Quomodo aperti sunt oculi Ade?

7. ET APERTI SUNT OCULI AMBORUM, — *q. d.* Gratia et justitia originalis tegumento per peccatum spoliati, adverterunt suam nuditatem, confusionem et verecundiam, ex eo quod sentirent in se motus concupiscentiae rebelles rationi, praesertim libidinis ad invicem. Hi enim motus inhonesti ita pudore afficiunt hominem, ut ipsa membra sua, in quibus haec concupiscentia regnat, tegat et abscondat: indeque *tertio*, adverterunt quantum bonum justitiae originalis amiserant, et in quantum peccatum ac malum ceciderant; *quarto*, cognoverunt Deum, Deique sententiam esse veracem; serpentem vero et demonem esse mandacem in promissis sibi factis. Ita S. Chrysostomus, Rupertus et S. Augustinus, lib. XIV *De Civit. xvii.*

Ex hoc loco colligitur quod Eva per peccatum spoliata gratia, non adverterit suam confusionem et nuditatem, donec Adamum ad idem peccatum induxit, idque quia brevis mora interessit inter utriusque peccatum, qua Eva tota occupata suis pomi deliciis, utque eas viro suo offerret et persuaderet, non reflectebat ad suam miseriam et nuditatem; aut certe, ut vult Franciscus Aretinus, Eva non fuit spoliata justitia originali, quatenus ea fuit gratia gratis data, nec sensit motus concupiscentiae et nuditatem suam, donec Adam peccavit: tunc enim totum hocce primaeum inobedientiae peccatum consummatum fuit, tuncque uterque ex decreto Dei justitia originali spoliatus est, indeque erubuit. Si enim Eva ea spoliata fuisset mox ut peccavit, erubisset de sua nuditate, nec ausa fuisset nuda ire ad virum, sed praeverecundia latebras aut vestem quaesisset, uti fecit *m' x* ut Adam peccavit.

Cur ex nuditate naturaliter sequatur verecundia, vide apud S. Cyprianum *serm. De Ratione circumcissionis.*

Hinc S. Augustinus, *serm. 77 De Tempore*, docet

gulam esse matrem libidinis, sicut abstinencia mater est castitatis. « Adam, ait, non nisi intemperantia provocante Evam cognovit: quamdiu enim in illis mansit temperata parcitas, mansit et impolluta virginitas; et quamdiu jejunarunt ab interdicitis epulis, tamdiu et a pudendis jejunarunt peccatis. Fames enim amica virginitatis est, inimica lasciviae; saturitas vero castitatem prodit, nutrit illecebram. » Addit ibidem S. Augustinus, hac de causa Christum jejunasse et esurisse in deserto, ut suo jejunio purgaret gulam et libidinem Ade, ipsunque et nos immortalitati, quam per gulam ejus perdidimus, restituere.

PECERUNT SIBI PERIZOMATA, — id est cingula ad Quesperzonata? ventrem, puta lumbaria, sive ventralia subligacula, ut scilicet tegeant partes inhonestas: cetero enim corpore manserunt nudi, sicut ipse Adam ait Deo vers. 10, uti faciunt jam Brasili, Cafres, alique Indi. Putat S. Irenaeus, lib. III, cap. xxxvii, eos ex ficu haec fecisse, in signum penitentiae, et quasi cilicium sibi aptasse; nam folia ficus pungunt et stimulant. Vide et S. Ambrosium, lib. *De Paradiso*, cap. xiii.

8. ET CUM ADUISSET VOCEM DOMINI, — puta terribilem strepitum et fragorem ex concussione arborum a Deo excitatum; nam quasi ad vestigia Dei venientis a longe et per arbores gradientis arbores concutebantur: erat enim vox haec Dei deambulantis in paradiso, ut ait Moses. Cajetanus tamen vocem intelligit non arborum, sed loquentis et irati Dei, ac, ut vult Abulensis, dicitur: « Adam, ubi es (1)? »

Porro agnovit Adam hanc esse Dei vocem, primo, quia jam ante cum Deo collocutus, vocem solitam Dei agnovit; quia haec vox erat ingens et terribilis, dignaque Deo: licet enim per angelum eformata esset, tamen Deum referebat: vide *Can. 16*; *tertio*, quia Adam sciebat nullum alium esse hominem, qui hanc vocem excitaret; *quarto*, quia conscientia peccati, ipseque Deus menti ejus suggerebant hanc Dei vindictis esse vocem.

AD AURAM POST MERIDIEM, — puta inclinante die, quando aspirare solent lenes zephyri, et aura ab hominibus diurno aestu fatigatis captari. Ita ex Symmacho, Aquila et Theodotione S. Hieronymus in *Quaest. hebraic.* Apparuit enim hic Deus, aut potius angelus vice Dei quasi homo, et hominis specie deambulans in paradiso (2).

(1) Nomen קוּלִי ambiguum est: vocem enim loquentis, et strepitum quemvis significat. Quum autem nulla Dei referantur verba, quibus cura adventare intellexerint primi parentes, antequam Adamum nomine appellaret, videtur hic designari strepitus nescio quis Dei adventantis praenuntius. Sic I *Reg. xii, 12*, sonus tonitru et lenis Deum adesse significat. Ex sonitu quaei cressus in mororum cacuminibus Deum adesse intellexit etiam David II *Sam. v, 24.*

(2) רוּחַ הַקּוּלִי, spiramentum, sive respiramentum dicitur esse *veperu. Cl. Cant. ii, 16.* Etenim in Orientis regionibus aliquot horis ante solis occasum ventus oritur.

Vers. 8. Vox Dei deambulantis fuit frangor arborum.

Adde, « ad auram, » quia aura sive ventus (habat enim ex ea parte qua adventans Deus gr. Liebatur) fastidat audiri sonitum Dei eminus, ut Adam majore Dei metu peccelleret, tempusque haberet latebras querendi. Ita Franciscus Aretinensis.

Quinque peccati.

Nota *post meridiem*: Illud enim, inquit Irenaeus lib. V, significat quod Christus ad mundi vesperam venturus esset, ad redimendum Adam ejusque posteros.

Tropologiam, quot modis nobis Deus loquatur, vide apud S. Gregorium lib. XXVIII *Moral.* cap. II et III.

ABSCONDIT SE IN MEDIO LIGNI. — Id est lignorum, puta inter arbores densissimas paradisi. Est enallage.

Nota hic cum Pererio quinque peccati fructus et effectus: *primus* est, quod aperti sint oculi; *secundus*, est nuditas; *tertius*, pudor et confusio; *quartus*, est vermis conscientiae; *quintus*, est pavor et metus divini iudicii. Vere S. Bernardus: « In peccato, ait, transit jucunditas non reditura, manet anxietas non relictura; » quin et Musonius apud Gellium: « Cum quis, ait, per voluptatem aliquid turpe gessit, quod suave est abit, quod turpe et triste est manet. » E contrario in labore virtutum, quod durum et triste est abit, quod suave et letum est manet.

Vers. 9. 9. UBI ES? — *q. d.* In alio loco te, o Adam, reliqui, in alio te invenio: gloria te vestiveram, gloriose coram me incedebas, nunc nudum te video et latebras quaerentem; unde hoc tibi accidit? quis in tantam te induxit vicissitudinem? quis fur vel latro te omnibus tuis dotibus spoliavit, in tantam inopiam te redegit? ubi nuditatis sensus, ubi confusio hanc tibi contigit? cur fugis, cur erubescis? cur lates? cur pavas? num astas qui te accuset? num premunt testes? unde tanta formido te invasit? ubi jam sunt illa tam magna serpentina promissa? ubi est prima illa tua mentis tranquillitas? ubi securitas animi? ubi pax et fiducia conscientiae? ubi omnis illa tantorum bonorum possessio, malorumque omnium vacuitas? Ita S. Ambrosius, lib. *De Paradiso*, cap. XIV. « Ubi est, ait, tua bene sibi conscia confidentia? timor iste culpam fatetur, latebra praevocationem: ubi es ergo? non in quo loco, quero, sed in quo statu? quo te deduxerunt peccata tua, ut fugias Deum tuum quem ante quaerebas? »

Vers. 10. 10. TIMUI, EO QUOD NUDUS ESSEM. — « Timui, » id est, *erubui*, verecundatus sum in conspectu tuum venire; nam hisce ficus foliis sola pudenda agere contexti, caetero corpore adhuc sum nudus. « I. I. » id est ideo (Hebraeum enim *raf*, id est *et*, saepe est causalis), « abscondi me. » Sic timor saepe sumitur pro pudore, adeoque timor vel metus

auras refrigerans, qui per totam noctem flare solet. Cf. Chardin, *Voyages en Perse*, tom. III, p. 282.

reverentia vocatur ipse pudor et reverentia, ut dixi *Hebr.* XII, 28.

11. QUIS ENIM. — Vox enim non est in Hebraeo, Vera 11. nec est casualis, sed emphatica, idemque valet quod enim vero, sed enim, atqui. Instat enim et urget hic Deus Adamum, ut sua nuditatis causam et culpam agnoscat.

12. MULIER QUAM DEDISTI MIHI SOCIAM. — Justus Vera 12. in principio accusator est sui: nobis Adam jam post peccatum concupiscentia, superbia et sui amore plenus, praestitit querere excusationes in peccatis: deinde culpam in uxorem se pellicentem, quin et in ipsum Deum, qui talem dedit uxorem, derivat.

13. ET AIT DOMINUS DEUS AD SERPENTEM. — qui Vera 13. praesens erat coram Deo, Adamo et Eva: licet enim post tentationem demon reliquisset serpentem, isque huc illucque reptaret; tamen Dei nutu directus fuit ad locum, in quo Adam e latebris a Deo evocatus, coram Deo prodiit praesertim, quia locus tentationis serpentis, a loco latebrae Ade non multum distabat: mox enim ut Adam tentatus lapsus est, vestes et vicinas latebras quaesivit.

QUIA FECISTI HOC, MALEDICTUS ES INTER OMNIA ANIMANTIA. — Converterit se Deus ad primum et certum mali auctorem, malesuadum anguem, eique maledicxit.

Nota primo, per serpentem hic ad litteram accipi tum verum serpentem, ut vult S. Ephrem, Barcephala, Tostatus et Pererius; tum diabolum, qui erat motor, locutor et quasi anima serpentis.

Unde secundo, hae omnes poenae ad litteram aliquo modo conveniunt serpenti, quia ipse diaboli fuit organum, et ruinae hominum instrumentum: quaedam tamen magis competunt diabolo. De diabolo enim accipiunt hae omnes veteres.

Tertio, serpens est maledictus, quia abominabilis, horridus, venenatus et noxius est pra omnibus animalibus, praesertim homini, cum quo post peccatum naturalem habet antipathiam.

Quarto, licet ante tentationem Evae serpens non erectus (ut vult S. Basilianus, homil. *De Paradiso*, et Dydimus in *Catena Lipomani*), sed super pectus graderetur reptando per cavernas, terramque comederet: utrumque enim ei est naturale: tamen non erat tunc abominabilis, nec infamis; sed suus ei inter bestias erat locus et dignitas. Post tentationem vero et supplantationem Evae, factus est serpens invisus, infamis, abominabilis homini: atque reptare, lucem et homines fugere, contra sequi, terram comedere (1), quae prius ei erant naturalia, jam eidem confirmata sunt in

(1) Non quod vescatur solo pulvere, sed quia, cum humi repat, non potest quin pulverem in os curp aliis cibis simul ingerat. Ita David in lucra queritur, se comedisse cinerem sicut panem, *Ps.* cii, 10, quia pronus cinere jacens, pane in terram projecto vescatur.

poenam, et ordinata in infamiam: cur enim quae serpi in quo non erat culpa, naturalia dona tollerentur, quae nec demonibus propter peccatum ablata fuerunt? Sic mors homini, et humano corpori ex elementis contrariis composita, est quasi naturalis, sed post ejus peccatum cepit illi esse poena peccati. Sic iris ante naturalis, post diluvium, cepit esse signum pacti inter Noe, hominesque et Deum iusti, *Genes.* IX, 16.

Quinto, congrua et justa fuit haec poena serpentis, scilicet in amicitiam et familiaritatem hominis conatus fuit anguis irrepere: ideo fit illi odium et execratio: crexerat anguem diabolus, ut cum femina miseret colloquium: ideo jubetur in solo repere; persuaserat esum pomi: ideo ad esum terrae damnatur; in os feminam erit intuitus: ideo nunc calcaneum intuetur, eisque insidiatur, ait Delrio.

Sexto, symbolice hae competunt demoni. Nam, ait Rupertus lib. III *De Trinitate*, cap. XVIII, demon super pectus graditur, quia jam non caelestia, ut olim cum esset angelus, sed terrena, imo infernalissima semper cogitat, atque terra, id est homines qui terrena sapiunt, sunt cibis et pabulum ejus jam post peccatum Ade. Hos enim ipse in solo repere; persuaserat esum pomi: ideo ad esum terrae damnatur; in os feminam erit intuitus: ideo nunc calcaneum intuetur, eisque insidiatur, ait Delrio. Super pectus, inquit, et super ventrem graditur demon, quia duabus vis homines adortur et seducit: primo, per superbiam, qua figuratur pectore; secundo, per libidinem, quae adumbratur ventre; in pectore enim est vis irascibilis, in ventre concupiscentia, quae appetitus commovet et accendit demonem, isque homines ad gravissima impellit.

13. INIMICITIAS PONAM INTER TE ET MULIEREM (1). — Quia enim Deus hominem ob peccatum dominio in bestias privavit, hinc serpens homini cepit esse noxius et lethalis; et vicissim homo cepit esse serpenticida, cum ante peccatum nec antipathia, nec horror, nec odium, nec nocendi studium fuisset inter hominem et serpentem. Tradit Aristoteles salivam hominis cruciare serpentem, et, si tangat fauces (quibus Evam tentavit), eum occidere (2).

(1) Deus sententiam ferens in serpentem, qui Evam deceperat, illa simul «rotulit» verba, quae, quom futura generis humani redemptionis sibi primum fuerit praenuntiata, protoangelicum nomen sortita sunt. Protoevangelium egregie interpretati sunt Thomas Sherlock Anglicanus, in suo libello anglico, cui titulum fecit *De Usu deque fabulis prophetiarum*; Patritius, op. cit. tom. II, Quaes. IV; Meignan, op. cit. pag. 238 seqq.

(2) A Et inter semen tuum et inter semen ejus. Hae primo videntur satis manifeste superiora verba nec de universo serpente genere, nec de omnibus mulieribus dicta esse posse. Praeterea semen mulieris non universum genus humanum hic significat, sed virum unum, ut alias quoque, *II Sam.* vii, 12, 13; *I Par.* xvii, 11, 12. Nun-

IPSA CONTERET CAPUT TUUM. — Triplex est hic lectio. Prima est codicum Hebraeorum qui habent: « Ipsum, » scilicet semen, « conteret caput tuum; » et ita legit S. Leo, et ex eo Lipomanus. Secunda est: « Ipse (scilicet homo vel Christus) conteret caput tuum: » ita Septuaginta et Chaldaica. Tertia est: « Ipsa conteret caput tuum. » Ita Biblia romana. et omnia pene latina legunt cum S. Augustino, Chrysostomo, Ambrosio, Gregorio, Beda, Aleuino, Bernardo, Eucherio, Rupertus et aliis. Accedunt quaedam exemplaria Hebraea, quae pro נחש legunt נחש vel נחש, cum *chirich* parvo vel magno. Adde נחש hu saepe poni pro נחש hi, praesertim cum emphasis est, et virile aliquid feminae tribuitur, uti hic est contritio capitis serpentis. Exempla sunt hic vers. 12 et 20. *Genes.* xvii, 14, *Genes.* xxiv, 44, *Genes.* xxxviii, 21 et 23. Nec obstat verbum masculinum נחש *isacroph*, id est conteret; est enim crebra enallage generis in Hebraeo: ut masculinum ponatur pro feminino, et contra, praesertim si causa et mysterium aliquid subsit, sicut hic subsistit, uti jam dicam. Ergo hi *isacroph* ponitur pro hi *isacroph*. Sic cap. II, 23, dicitur נחש תיקאר *tickare issa*, pro נחש תיקאר *tickare issa*. Unde et Josephus lib. I, cap. III, ita legit, uti noster Intorpres habet; habet enim: « Praecepit ut mulier capiti ejus plagas inferret, » ut vertit Rufinus. Ex quo patet olim *isacroph*, id est *ipsa*, legisse Josephum, sed hereticos typographos vocem נחש ex eo jam sustulisse (3).

Vera lectio est, ipsa conteret.

quam enim nomnum genus hae appellatione vocatum reperimus apud scriptores sacros, sed potius *natos mulierum*, *Job* xiv, 1; xv, 14; xxv, 4; *Ecclesi.* x, 22; *Math.* xi, 14; *Luce.* vii, 28; unus tamen aliquis alicuius feminam filium semen ejus vocatus ab illis est, *Gen.* iv, 25; *I Sam.* i, 11. Quotumque collectivum est nomen istud, si pronomen aliquid sequatur, sicut primitivum sive possessivum, quod ad ipsum nomen pertinet, pronomen hoc plurali numero semper effertur; in hae autem sententia pronomen נחש, *ipse*, nominis illi subditur. Denum si queras, cur is, de quo sermo est, non viri, sed mulieris semen nominetur, num potiorum rationem excogites, quam quod ille foret, quem virgo una esset paritura? Haec Patritius, loco citato. Quamquam per semen mulieris hic intelligi puto, non modo Christum, sed omnes ejus assaetas, quorum Christus est caput; quemadmodum per semen tuum, id est diaboli, designantur omnes improbi homines. Cf. *Joan.* viii, 14; *Act.* xii, 10; *I Joan.* iii, 8, 10.

(3) Auctoritates alicujus momenti, quae certo suffragentur interpreti Vulgato pro hebraico נחש pronomen femininum *ipsa* reddenti, paucas habemus. Sunt vero testimonia Ambrosii, *De Fuga saeculi*, cap. vii, § 43, Augustini passim, Gregorii, in *Job* lib. I, cap. xxvi, § 29, aliorumque Patrum Latinorum saecularis aetatis; item vetus interpretatio Flavii Josephi, *Antiq.* lib. I, cap. II, § 4, Rufinus male tributa, quae tamen hae in re discrepat ab ipso graeco exemplari. In veteri quoque interpretatione operum Chrysostomi legitur *ipsa*, et aliis ille scripserit *isacroph*, in *Genes.* hom. 17, § 7. Moyses Maimonides, quod sane miror, hae scripsit: « Sed mirandum magis est, quod serpens cum Eva conjugaret, hoc casu, semen illius cum hujus semine, caput et calcaneum, quod illa (Eva) vineat ipsum (serpentem) in capite, et ille via-

Nota primo, nullam ex his tribus lectionibus esse rejiciendam; imo omnes sunt verae: nam cum Deus hic opponat quasi antagonistas, mulierem cum suo semine serpenti cum suo semine, consequenter vult dicere, mulierem cum suo semine contrituram caput serpentis; sicut e contrario serpens tam mulieris quam seminis ejus calcaneo insidiatur. Ideoque videtur Moses hic in Hebraeo verbum masculinum cum pronomine feminino permiscuisse dicens, *וְהָיָה כְּאִשְׁכֹּחַ* *hi iascuph, ipsa conterat*, ut significaret tam mulierem quam semen ejus, adeoque mulierem per semen suum, puta per Christum, contrituram caput serpentis.

Nota secundo: Haec, ut dixi, tam serpenti quam diabolo, qui fuit quasi motor et anima serpentis, ad litteram competunt. Haec enim antipathia, odium, horror et bellum post peccatum ad litteram esse cepit inter serpentes et homines, tam viros quam feminas, uti jam experientia patet. Imo Rupertus, lib. III, cap. xx, specialem et notandam adfert experientiam, scilicet quod caput serpentis difficillime gladiis, vectibus et maleis ita conferi possit, ut totum corpus enectetur; si tamen mulier planta nuda dentem serpentis preverit, et caput ejus presserit, statim cum capite totum corpus plane interire.

Rursum, haec ipsa magis Christo et beata Virgini contra diabolum pugnanti, etiam ad litteram conveniunt. Mulier enim est Eva, quae diabolum contrivit quando penitentiam egit, vel potius mulier est beata Maria, Evae filia; semen ejus est Jesus et Christiani; serpens est diabolus, semen ejus sunt infideles, omnesque impii. Ergo B. Maria contrivit serpentem; quia ipsa semper plena et gloriosa fuit victrix diaboli, omnesque hereses (quae caput sunt serpentis) in universo mundo contrivit, ut canit Ecclesia; Christus vero perfectissime cum ejusque caput et machinationes contrivit, dum virtute propria in cruce diabolo regnum omne, et spolia sua ademittit; atque a Christo tam Eva ponit, quam Maria innocens, nos quoque omnes virtutum conterendi diabolum, ejusque semen (id est suggestiones; secundo, semen, id est impios homines: horum enim pater et princeps est diabolus) accipimus. Hoc enim est quod dicitur *Psalm. xc*: «Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.» Et *Luc. x*: «Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes, et su-

cat *ipsum* in calcaneo. » *Mors nescitum*, P. II, cap. xxx. Duo codices hebraici in bibliotheca Vaticana habent *וְהָיָה* (apud Kennicot., num. 227, 229). Alius ex bibliotheca Bernardi de Rossi habet *וְהָיָה*. Item habet codex unus Onkelosi in hac eadem bibliotheca. In Hexaplis editis a Montfauconio adnotatum est: *וְהָיָה*. Ceterum Belarminus docet nos, editionem vulgatam varie habere, quosdam codices habere *ipse*, nec esse contra vulgatam editionem, si convincatur debere legi *ipse*, vel *ipsam*. » Haec Patritius, *ibid.*

per scorpiones, et super omnem virtutem inimici. » Et ad *Rom. xvi*: «Deus conterat Salanum sub pedibus vestris velociter.» Ita Theodoretus, Rupertus, Beda hic, Augustinus, lib. *XI De Civit.* cap. xxxvi; Epiphanius, lib. *I Contra Antidicomarianos*, et passim alii Patres.

Apposite S. Chrysostomus, hom. *De interdictione arbor.*, tom. I, Adamo opponit Christum, Evam B. Mariam, serpentem Gabrielem: «Mors, inquit, per Adam, vita per Christum; Evam serpens seduxit, Maria Gabrieli consensit; sed seductio Evae attolit mortem, consensus Mariae peperit saeculo Salvatorem. Restauratur per Mariam, quod per Evam perierat; per Christum redimitur, quod per Adam fuerat captivatum; per Gabrielem promittitur, quod per diabolum fuerat desperatum.»

CONTERET. — Hebraice est *וְהָיָה אִשְׁכֹּחַ*, quod R. Abraham vertit, *percutiet*; R. Salomon, *contundet*; Septuaginta vertunt, *rapiam*, id est conteret; Philo tamen, lib. *II Allegor.*, cum nonnullis legit *rapiam*, id est observabit. Unde et Chaldaeus legit *rapiam*, id est observabit tibi quae fecisti ei a principio, et tu observabis ei in finem. Proprie Hebraea *וְהָיָה אִשְׁכֹּחַ* videtur significare subire et quasi ex insidiis ac latebris aliquem percutere, obruere, calcare, conerere, ut patet *Job ix, 47*, et *Psalm. cxxxviii, 41*; unde et Noster hic mox vertit, *insidiaberis*.

Vide hic quam deliri fuerint et haeretici et idololatrae, dicit Ophitea, id est serpentina, ab *επι*, id est serpente, quem colebant, eo quod ipse suggerendo pomum vitium, principium cogitationis boni et mali fuerit Ade et posteris ejus: ideoque panem ei offerebant; ritum oblationis refert Epiphanius, *haeres. 37*.

ET TU INSIDIABERIS CALCANEO EJUS. — Hebraice est idem verbum jam dictum *iascuph*, quod Septuaginta paulo ante verterunt, *rapiam*, id est conteret: hic vero vertunt *rapiam*, id est observabis (scilicet *insidiando ei*), sic enim ex Septuaginta legunt hic Josephus, Philo, S. Hieronymus, Ambrosius, Irenaeus, Augustinus et alii. Solent enim proprie serpentes in pratis et silvis latitantes non aperta vi, sed dolis se ulcisci, atque a tergo incautos mordere et percutere in calce, indeque in totum corpus veneno proserpente occidere. Ita Rupertus (1).

(1) Verbum *וְהָיָה*, quod hic occurrit in hac enuntiatione, multimodis versum est ab interpretibus. Omnes tamen istas interpretationes facile revocabis ad duas potissimas, quarum una est *conterere*, seu *conducere*; altera *latenter observare*, seu *insidiis struere*. Vulgatus interpres veluti incertus inter utramque, prius in unam, mox in alteram notionem verbum illud accepit, id tamen tota sententia longa accommodatus. Quoad oppositionem inter *caput* et *calcaneum*, eam a natura rei repetit Rossemullerus: Homo dicitur serpentis *caput* contritus, quia ab his qui serpentem occidere volunt, caput potissimum petitur; serpens vero hominis *calcaneum* appetitur dicitur, quia ab eo conculcatus pedem tantum aut tibiam, imo talum duntaxat morsa adpetere valet. Melius

Pari modo diabolus insidiatur calcaneo, id est per insidias quasi a tergo percutere conatur (significatur enim hic actus percutiendi non perfectus, sed inchoatus, sive conatus, more Hebraeo) Christum, beatam Virginem et Christianos; sed non prevalet iis quamdiu ipsi manent semen Christi, puta filii Dei. Adde diabolum reipsa percutere et contere aliquos ex hoc semine, scilicet fideles eos qui in Ecclesia sunt quasi calcaneus, id est imi, viles et terrae affixi.

Rursum Christi caput est divinitas, calcaneus est humanitas; hanc dum offendit et occidit demon, occisus est: tunc enim Christus contrivit caput illius, id est ejus superbiam dejecit, atque omnem ejus impetum prostravit.

Tropologicae, S. Gregorius libr. *I Moral.* cap. xxxviii: «Caput, inquit, serpentis conterimus, cum initia tentationis a corde extirpamus, et tum ipse insidiatur calcaneo nostro, quia finem bonae actionis callidius et potentius oppugnat.» Et S. Augustinus in *Psal. xlviii* et ciii: «Si Diabolus, inquit, tuum calcaneum observat, tu caput illius observa. Caput illius est initium malee suggestionis; quando incipit mala suggerere, tunc repelle, antequam surgat delectatio, et sequatur consensus. Itaque vitales caput ejus, atque adeo non apprehendit ille calcaneum tuum, » nimirum:

Principis obsta: sero medicina paratur,
Cum mala per longas invaluere mors.

Et S. Bernardus, ad sororem *De modo bene vendi*, cap. xxxix: «Caput, inquit, serpentis conteritur, quando tibi culpa emendatur ubi nascitur.» Huc accedit Aleuinus, vel Albinus: Diabolus, inquit, insidiatur calcaneo nostro, quia extremum vite nostrae aeris oppugnat. Haec de causa Sancti fini suo timerunt, tumque ferventius Deo servierunt. Ita S. Hilarius in morte timens ait sibi: «Septuaginta fere annos Domino servivisti, et mori times?» Abbas Pambo moriens dixit: «Diseedo jam hinc ad Deum meum; sed ita, ut qui haec vix inceperim Deum vere et recte colere.» Arsenius: «Da, inquit, Domine, ut vel nunc incipiam pie vivere.» S. Franciscus sub mortem: «Fratres, ait, usque nunc parum proficimus, incipiamus nunc servire Deo; redeamus ad humilitatis et novitatis primordia;» dixit et fecit, teste S. Bonaventura in ejus Vita. Sic et Antonius: «Hodie, inquit, vos religiosum institutum arripuisse arbitramini.» Et Barlaam ad Josaphat: «Cogita» quotidie «te hodie capisse servire Deo, te hodie finitum.» Agatho sancte vixerat, et tamen dicebat: «Mortem horreo, quia alia sunt judicia Dei, alia hominum.»

Meignan, *ibid.* p. 256: Voces, *caput* et *calcaneus*, inquit, vatis intentionem ad voluti sententia totius consilium indicant. Redemptor conteret caput serpentis, id est, plane de eo triumphabit; serpens vero, victus ac contritus, vir pedes victoriae laedere poterit.

Symbolice Philo: Calcaneus, inquit, est ea pars animae quae terrene adherescit naturae, quaeque in sensum et voluptates terrenas prona est et labilis; huic, et per hanc menti et voluntati insidiatur demon, ideoque Christus discipulorum pedes in ultima caena lavit ut hoc signum esset, dilutum jam esse maledictum illud calcanei, quo ab ipso rerum primordio serpentis morsibus patebat aditus.

Allegorice, inimicitia haec inter mulierem et serpentem significat odium et bellum continuum inter Ecclesiam et diabolum, uti docet S. Joannes *Apocal. cap. xii*, vers. 13, et passim Patres: imo aliqui, ut P. Gordonus, *Controvers. I*, capite xvii, litteraliter hic per mulierem intelligunt Ecclesiam, per serpentem diabolum. Verum mulier potius ad litteram mulierem, mystice Ecclesiam significat; unde Apostolus, *Ephes. cap. v*, vers. 32, vocat hoc Sacramentum, sive, ut graece est, mysterium Christi et Ecclesiae.

16. MULTIPLICABO. — Hebraice *וְהָיָה אִשְׁכֹּחַ* *Var. 16.* *maria arbe*, multiplicando multiplicabo, id est plurimum et certissime multiplicabo. Haec enim geminatio tam multitudinem, quam certitudinem significat.

Triplex hic poena infligitur mulieri ob triplex ejus peccatum. Nam primo, quia credidit serpenti dicenti: «Eritis sicut dii, » audit: «Multiplicabo erumnas tuas et conceptus tuos;» secundo, quia gulose pomum vitium comedit, audit: «In dolore paries;» tertio, quia virum seduxit, audit: «Sub viri potestate eris.» Ita Rupertus.

ERUMNAS ET CONCEPTUS. — Hoc est, erumnas conceptum; est enim hendiadys frequens Hebraeis, qualis est illa Poetae: «Aurum frenosque momordit, » id est, frenos aureos momordit. Erumnae haec, ante conceptum, sunt sordes et fluxus menstrui; in ipso conceptu, defloratio, pudor et dolor; post conceptum, immunditia, fotor, retentio menstruum, incontinentis appetitus, pondus prolis per novem menses, fastidia spasmi, et plurima pericula, de quibus Aristoteles, lib. VII *De Historia animal.* cap. iv.

IN DOLORE PARES. — Cum hoc dolore conjunctum est saepe periculum vite, tum matris, tum prolis, idque tam animae, quam corporis, estque hic dolor tantus, ut illa experta dixerit: «Malle se decies sub armis de vita decernere, quam semel parere.» Dolor hic in muliere major est quam in ullo animali, propter continuorum partium difficillimam divisionem, ut docet Aristoteles supra cap. ix. Hunc dolorem mulier in statu innocentiae Dei beneficio et providentia effugisset. Ecce quam parva voluptas peccati, gutta, inquam, mellis, quantum fel, quantos dolores in Evam omnesque posteros induxit?

SUB VIRI POTESTATE ERIS. — Non ut prius sponte libens, mira suavitate et concordia, sed saepe invita, cum summa molestia et repugnancia. Accipit enim hic viri potestatem uxorem coercendi et puniendi.

Ita Molina. Hebraice est: Ad virum השוקר *tescu-katech*, id est concupiscentia (1), discursus, vel recursus; aut, ut Septuaginta et Chaldaeus, conversio tua erit, *q. d.* Quidquid desiderabis, necesse erit ad virum recurras, ut illud impetres et perficias. Proinde si sapiis, oculi tui semper os, oculos, nutum et propensionem viri observent, ut illi placeas, morem geras, eumque tibi devincias (2). Si sapiis, non aliud appetas, quam quod marito placiturum scies; si pacem et quietem amas, cum marito sentias et consentias; cave ne contra stimulum calcitres. Adit Rupertus: «Sub viri potestate eris.» Adeo, inquit, hoc verum est, ut secundum leges Romanas, Gentiles licet, non licerit uxori condere testamentum, sine viri auctoritate; et quia sub viri erat manu, capite dimiuta dicebatur.

ET IPSE DOMINABITUR TUI. — Dominatus hic viri, si justus et moderatus, legis est nature; si imperiosus et tyrannicus, praeter naturam est; sed uterque feminæ molestus, et poena peccati est; ergo contra naturam est, et instar monstri, si femina viro dominari velit.

17. QUA AUDISTI, — quia obedivisti uxori potius quam mihi.

MALEDICTA TERRA IN OPERE TUO. — Nota cum Procopio, Abulensi, Pererio, terram hic a Deo maledictam non absolute, sed «in opere tuo,» quia scilicet tibi, o Adam, eam laboranti et sudanti paucos dabit fructus, imo saepe tribulos et spinas, ut sequitur.

Secundo, licet ante peccatum terra naturaliter spinas quoque et tribulos germinasset (quod licet negent Beda, Rupertus et alii, verius tamen esse ostendi cap. 1, vers. 12): illud tamen ipsum jam factum est poena hominis peccantis; quia si Adam non peccasset, ex paradisi (in quo amenitatis loco omnia juvissent et recreassent hominem, nec quidquam fuisset quod eum lederet, ac consequenter in eo non fuissent spinæ) fructibus sine ullo labore vixisset; jam autem laborans ut victum sibi parat, spinas saepe et carduos metit, quibus non pascitur, sed leditur.

Adde tertio, per peccatum hoc Adæ primæva terre bonitas et fertilitas impedita et imminuta videtur, ideoque crebriores, et pluribus in locis jam germinat tribulos et spinas, quam ante peccatum germinabat; hoc enim factum est Cain peccanti, *Genes. iv. 12.* Sic quoque Israelitis, ob peccata, Deus saepe per Prophetas minatur cœlum aneum et terram ferram. Sic et hodie saepe Deus urbes et regna ob peccata sterilitate punit. Unde Chaldaeus et Aquila vertunt, *maledicta terra propter te*; et Theodotus, *maledicta terra in transgressione tua*: radix enim עבר *abar* significat transgredi.

(1) Ita Rosenmüllerus. Maritum tuum, etiam post durissimos istos puerperi dolores, appetes denuo, ejusque convalescentiam desiderabis.

(2) Quo sensu *Ps. cxxii. 2, oculi servorum* dicuntur esse ad heros suos.

Ubi nota quarto: Hebræa jam habent בעבור *baaburecha*, id est propter te, uti veritè Chaldaeus et Aquila. Noster vero cum Septuaginta (ex quibus patet hanc lectionem esse prisam, indeque veriorum) legit בעבור *baabodecha*, id est in opere tuo. Litteræ enim *ves* et *daheth* sunt valde similes, ut ab una in aliam facilis sit lapsus.

Tropologie S. Basilii, homil. *De Paradiso*: «Rosa, inquit, hic spinis est conjuncta, tantum non aperta nos voce confestans, et dicens: Quæ jucunda vobis sunt, o homines, tristibus permixta sunt. Nam vere in humanis ita comparatum est, ut nullum eorum sincerum sit, sed confestim lætitiæ et hilaritati conglutinetur mestitia, conjugio viduitas, puerorum educationi cura et sollicitudo, fecunditati abortus, vitæ splendori ignominia, prosperis successibus dispendia, delictis satietas, sanitati infirmitas. Florida quidem est rosa, sed mihi tristitiam infligit. Quoties florem hunc video, peccati mei admoneor, propter quod terra ut spinas ac tribulos proferret, condemnata est.»

IN LABORIBUS COMEDES EX EA. — Hebræum עבדון *ittsahon* significat laborem mixtum magnis molestiis, arumnis et doloribus, qualis est agricultura, isque varius, multiplex et continuus, quo tamen omni vix adhuc victum sibi et suis parat homo.

Notat Isidorus Clarius, congrue cuique suas hic penas a Deo infligi: nimirum serpens arroganter se exerarat; ideo jubetur repere in terra. Mulier delicias pomi gustarat; ideo parere jubetur in doloribus. Adam ignave cesserat mulieri; ideo in laboribus jubetur victum sibi parare. Hoc est ergo «jugum grave super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulture in matrem omnium,» *Ecclesi. xl. 4.* Sub hoc jugo gemimus omnes.

EX EA. — Hebraice comedes eam, puta ejus germina et fructus.

18. ET COMEDES HERBAM TERRE, — *q. d.* Non de-
licias et fructus paradisi, non etiam perditos, lepores, carnes assas et elixas, sed simplices et viles herbas terre comedes, tum temperantiæ, tum poenitentis causa. Hebræi enim herbas terre vel agri vocant vulgares et viles herbas, quibus bruta æque ac homo vescuntur. Nimirum per peccatum homo factus erat quasi equus et mulus: ergo eodem cum his cibo vescatur oportet.

Tropologiam vide apud Cassianum, *Collat. lib. XXIII, cap. xl.*

19. QUA PULVIS ES, ET IN PULVEREM REVERTERIS. *Ver. 19.*

—Septuaginta, *quia terra es, et in terram redibis.* Homo ergo post peccatum immedicabilem quasi phthisi, puta contrariarum qualitatum pugna et corruptione laborat, quæ eum sensim absumit et enecat. Hebræum עפר *aphar* proprie pulverem significat; sed, ut ante dixi, pulvis hic, ex quo factus est Adam, fuit aqua mixtus, ideoque lutum et limus terre, unde et in limum cadaver hominis post mortem resolvitur. Quid ergo su-

perbis, terra et cinis? Hinc patet mortem homini non esse nature conditionem, sed peccati supplicium. Unde acute S. Augustinus in *Sententia* 260: «Homo, ait, factus erat immortalis: Deus esse voluit; non perdidit quod homo erat, sed perdidit quod immortalis erat, et de inobedientiæ superbia, contracta est poena natura.» Idem patet *Rom. v. 12, et Sapient. ii. 23.* S. Chrysostomus putat hanc mortis sententiam mitigare illam priorem: «In labore comedes ex ea.» Quam enim hæc poena nobis sit utilis, docte ostendit Rupertus, lib. III, cap. xxiv et xxv, ubi inter cætera ait, primo, «ne malam mortem animæ suæ homo nesciret, et securus usque ad ultimi iudicii diluculum in suis voluptatibus dormiret, morte illum carnis percillit Deus, ut saltem ejus instantis metu evigilet; hinc et secundo, diem et horam mortis voluit esse incognitam, quæ hominem semper sollicitum, semperque suspensum superbere non sinat.» Tertio, ex Plotino docet misericordis Dei fuisse, quod hominem fecerit mortalem, ne periret cruciaretur hujus vite ærumnis: Quarto, voluit Deus hominem vivere in laboribus.

Curis acens mortalia corda,
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.

Ita Rupertus.

Moraliter, quid ergo est homo? Audi Gentiles. Primo, homo est fortunæ lusus, inconstantiæ imago, corruptionis speculum, temporis spoliū, inquit Aristoteles; secundo, homo est mancipium mortis, viator transiens; tertio, est pila qua ludit Deus, inquit Plautus; quarto, est imbecillum corpus et fragile, nudum, inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam projectum, inquit Seneca; quinto, est corruptionis vinculum, viva mors, sensitivum cadaver, sepulcrum circumvertibile, velamen opacum, inquit Trismegistus; sexto, est simulacrum et tenuis umbra, inquit Sophocles; septimo, est umbra somnium, inquit Pindarus; octavo, est exul et incolæ miseris mundi: quid enim jam est mundus, nisi scriinium dolorum, schola vanitatis, forum impostorum? uti dixit quidam Philosophus.

Quid est homo? Audi fideles, sapientes et prophetas. Primo, homo est sperma fetidum, saccus stercorum, esca vermium, inquit S. Bernardus; secundo, homo est ludibrium Dei, inquit Zeno Imperator fugiens, audita suorum clade; tertio, homo est stilla stulæ, est locusta, est momentum stateræ, est gutta roris antelucani, est fœnum, est flos, est nihilum et inane, ut ait Isaias cap. XL, vers. 6, 13, 17, 22; quarto, est universa vanitas, ut ait Psaltes, *Psalim. xxxviii. 6*; quinto, est nuntius præcurrens, est navis pertransiens, est avis transvolans, est sagitta emissa, est fumus, est lanugo, est spuma gracilis, est hospes unius diei, *Sapient. cap. v. vers. 9*; sexto, est pulvis et cinis, ut ait Abraham *Genes. cap. xviii, vers. 27*; septi-

mo, «homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseris; qui quasi flos egreditur et confertur, et fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet,» *Job xiv. 1.* Discere ergo, o homo, tam teipsum, quam mundum contemneris. Audi S. Augustinum in *Sentent. Sent. ultima*: «Divitiis flores, et majorum nobilitate te jactas, et exultas de patria et pulchritudine corporis, et honoribus qui tibi ab hominibus deferuntur: respice teipsum, quia mortalis es, et quia terra es, et in terram ibis; circumspecte eos qui ante te similibus splendoribus fulsere: ubi sunt quos ambiebat civium potentatus? ubi insuperabiles imperatores? ubi qui convantus disponebant et festa? ubi equorum splendidi vectores? ubi exercituum duces? ubi satrapæ tyrannici? nunc omnia pulvis, nunc omnia favilla, nunc in paucis verbis eorum memoria est. Respice sepulcra, et vide, quis servus, quis dominus, quis pauper, quis dives? discerne, si potes, victum a rege, fortem a debili, pulchrum a deformi. Memor itaque nature ne extollaris aliquando; memor autem eris, si teipsum respexeris.»

Ita Zozimas, redeunte Paschate, revertens ad locum a S. Maria Aegyptiaca conductum, eam jacentem et mortuam reperit, ac pone in terra scriptum: «Sepeli, Abba Zosima, miseræ Mariæ corpusculum: terram redde terre et pulverem pulveri.» Cumque lignem non haberet, affuit leo, qui unguibus terram effodit, fecitque fossam, in qua Zosimas Sanctæ corpus sepelivit.

20. ET VOCAVIT ADAM NOMEN UXORIS SUÆ HEVA. — *Ver. 20.* «Vocavit,» postquam eiecit est paradiso: nam statim post peccatum Deique sententiam paradiso est eiecit. Est ergo hic prolepsis sive anticipatio.

HEVA. — Hebraice est חַוָּה *chava*, id est vivens, aut potius vivificans, a radice חָיָה *chaia*, id est vivit, «eo quod» futura «esset mater cunctorum viventium.» Unde Septuaginta pro Heva vertunt ἡβρα, id est vita. Ab Hebræo *chava*, vel *chava*, id est vivit, descendit imperativus חַוּה *chave*, vel *have*, id est vive, que vox est salutantis et bene precantis, *q. d.* *חַוּה, חַוּה.* Pro *have* Latini dicunt, *ave*; et Pœni, *havo*. Unde illud Plauti in Pœnulo: *Havo* (id est *ave, salve*), *cujates estis? aut quo ex oppido?* Ita noster Serarius in *Josue* cap. ii, quæst. XXV.

Nota, Rabbinos perperam subjecisse puncta in *chava*: punctandum enim et legendum est חַוָּה *Chava*, vel *Heva*; ita enim legerunt Septuaginta, Noster et alii. Sic Rabbinii imperite pro *Cyros* legunt *Cores*, pro *Darius*, *Darives*.

Hoc nomine Heva se et uxorem, ad mortem a Deo damnatos, solatur Adam, quod per Evam gignet posteros viventes, in quibus et ipsi, licet morituri, tamen quasi parentes in filiis victuri sint perenituri.

Hinc Eva typus fuit B. Mariæ, quæ mater est viventium, non temporalium, sed spiritualium et æterna vita in cœlo. Ita S. Epiphanius, *haeresi* 78. Mellior

ergo mater est Maria quam Eva. Eva enim tam mortuum, quam viventium cunctorum mater est, et vocari potest. Unde Lyranus et Abulensis: Eva, inquit, significat matrem omnium, non simpliciter, sed erumose et misere in hac mortali vita viventium. Hinc pie aliqui contemplantur apte vocari Evam, quasi hoc nomen alludat ad ejulationem parvulorum ex Eva progenitorum: masculus enim recenter natus ejulando dicitur *a*, femina vero dicitur *q*, *d*. Dicant et vel a quotquot nascentur ab Eva. Rursum Eva per anastrophe et apocopen latine est *ve*; per solam anastrophe est *ave*, quod B. Virgini salutando detulit Gabriel Archangelus.

21. FECIT QUOQUE DEUS ADAM ET UXORI EIUS TUNICAS PELLICEAS. — Nota hic disparem genium diaboli et Dei; diabolus hominem voluptatula aliqua supplantat, mox eum in profundo miserie et confusionis jacentem destituit, ut sit miserabile omnibus, qui eum vident, spectaculum: at Deus miserabili licet hosti suo, succurrit, eum vestit et tegit. Origenes hic non veras tunicas pelliceas, sed carnalia et mortalia corpora intelligit, quibus post peccatum Adam et Eva induti sunt; ridiculum enim ait, est dicere, quod Deus fuerit Adam cortarius et pellium sutor. Verum hic est error: hæc enim verba historice et litteraliter, ut sonant, sunt accipienda, ut docet S. Augustinus, lib. XI *De Genes. ad lit.* cap. XXXIX, imo ipse Origenes hom. 6 in *Levit.*: « Talibus, inquit, oportebat indui peccatorem (pelliceis scilicet tunicis), quæ essent mortalitatis, quam primo peccato acceperat, et fragilitatis ejus, quæ ex carnis corruptione veniebat, indicium. » Theodorus Heraclæotes et Gennadius putant arborum cortices hic vocari pelles, indeque vestes Adæ esse factas. Verum hoc merito refellit Theodoretus *Quest. XXXIX*. Pelles has Deus non creavit ex nihilo, ut vult Procopius, sed eas vel angelorum ministerio animalibus occisis detraxit (non enim unum par in quaque specie, ut vult Theodoretus, sed plura initio creavit Deus); vel aliunde subito transmutavit et efformavit.

Rursum pelles hic naturales, scilicet cum villis et pilis intellige: hoc enim innuit Hebræum *עור* *or*, et Latinum *pelliceus*; idque primo, ut hæc vestes tam hieme, quam æstate sola inversione Adamo et Evæ servirent. Secundo, quia non ad ornatum date sunt, sed ad necessitatem, ut nimirum nuditatem tegerent, et aeris injurias arcerent. Tertio, quia hæc vestes symbolum erant non tantum verecundiæ, sed et fragilitatis, continentie ac penitentiae. Non purpura, non panno, sed pellibus quasi cilicio Deus homines post peccatum vestivit, ut doceret similes simplicem nobis debere esse vestitum. Hinc SS. quadraginta milites et Martyres apud S. Basilium a prefecto nudati, et in gelidum stagnum conjecti, ut ejus frigore necerentur, hæc se voce animabant: « Non amictum, inquit, eximus, sed hominem veterem

concupiscentiæ deceptione corruptum; gratias agimus tibi, Domine, quod cum isto amictu, simul et peccatum exuere licet: quoniam ob serpentem eum indimus, ob Christum vero eximus. » Ita frigore penæ enecti flammis traduntur, angelis et celo coronas eorum triumphales ostentantibus. Quarto, hæc vestes e mortuorum pellibus factæ monebant Adamum, eum mortis fuisset reum. Ita S. Augustinus, lib. II *De Genes. contra Manichæos*, cap. XXI, Alcuius et alii.

Allogorice, Adam vestitus typus fuit Christi, qui licet purus esset et sanctus, indui tamen voluit pellibus, id est vestiri peccatis nostris, dum habitu inventus ut homo, in similitudinem carnis peccati factus est. Quid ergo, o homo, gloriaris in veste serica? Vestis enim est nota et stigma peccati; perinde ut compedes, ut catena, sive ferrea sive aeneæ, sunt symbola et vincula furum et malefactorum. Talis fuit vestis primorum Romanorum Senatorum, de qua Propertius:

Caria, prætexto quæ nunc nitet alta senatu,
Pellibus habuit rustica corda patres.

22. ECCE ADAM QUASI UNUS EX NOBIS FACTUS EST. — « Hoc, ait S. Augustinus, lib. II *De Genes. contra Manichæos*, cap. XXXI, dupliciter intelligi potest: vel unus ex nobis, quasi et ipse Deus, quod pertinet ad insultationem, sicut dicitur: Unus ex senatoribus, utique senator; aut certe, quia et ipse Deus esset, quamvis creatoris sui beneficio, non natura, si sub ejus potestate manere voluisset: sic dictum est, « ex nobis, » quomodo dicitur. Ex consulis aut proconsulis, qui jam non est. » Addit deinde S. Augustinus: « Sed ad quam rem factus est tanquam unus ex nobis? ad scientiam scilicet dignoscendi boni et mali, ut iste per experimentum disceret dum sensit malum, quod Deus per sapientiam novit: et potestatem illam Omnipotentis, quam pati noluit beatus atque consentiens, pœna sua discat esse inevitabilem. » Prior sensus germanior est: eum enim exigit *factus est*. Est ergo ironia et sarcasmus, *q. d.* Voluit Adam nobis per esum pomi fieri similis, in quam factus est dissimilis; voluit scire bonum et malum, in quale ignorantie barathrum corruit. Ita Gennadius, Theodoretus et Rupertus, qui ait: « Adam quasi unus ex nobis factus est, ut jam non simus nos Trinitas, sed contra Deum affectaverit esse Deus. » Sunt hæc verba Dei Patris non ad angelos, ut vult Oleaster et Abulensis, sed ad Filium et Spiritum Sanctum, ut patet, itaque intelligit ipse Abulensis in cap. XIII, *Quest. 486*.

Nunc ergo, — supple cavendum est, vel expellendus est ex paradiso. Est apostrophi.

ET VIVAT IN ÆTERNUM, — sed moriatur, iuxta sententiam in eum latam cap. II, vers. 17; mors hæc pœna est homini, est et pœna abbreviatio; mox enim Dei est, ait S. Chrysostomus hic, ut

puniens non minus quam benefaciens, suam erga nos declarat providentiam, *q. d.* ait Rupertus: « Homo quia miser est, sit etiam temporalis, itaque sit dissimilis tam Deo, quam diabolo: Deus enim et æternus est et felix, et est ejus æterna felicitas, felix æternitas: horum alterum, id est felicitatem, perdidit diabolus; æternitatem vero non amisit, et est ejus æterna infelicitas, infelix æternitas. Parcamus, inquit Deus, homini; et quia felicitatem perdidit, æternitatem quoque præripiamus infelici, ut in neutro sit quasi unus ex nobis. Nobis est æterna felicitas, felix æternitas; sit illi temporalis miseria, vel misera temporalitas, et tunc illi commodius reformetur æternitas, cum fuerit recuperata felicitas. »

23. ET EMISIT EUM. — Hebraice est *שְׁלַחְתִּי אֹתוֹ מִן הַבְּרִיאָה*, id est *ejeci, expulsi eum*. Septuaginta addunt, et collocavit eum e regione, seu in conspectu (hoc enim est *אַחֲרָיו*) paradisi, scilicet ut ejus aspectu bonum amissum assidue lugeret et acris peniteret.

Nota: Emisit Deus Adam per angelum, qui eum vel manu eduxit, ut Raphael Tobiam; vel abripuit, ut rapuit Habacuc ex Judea in Babylonem, ut ferret prandium Danieli. Ita S. Augustinus et Abulensis, qui addit angelum ex paradiso Adamum transulisse in Hebron, ubi creatus fuerat, vixit, et postea sepultus est.

Queres, quo die hoc sit factum? Abulensis putat Adamum peccasse et expulsus esse ex paradiso altero die a creatione sua, id est sabbato. Perierit octavo die, idque hoc fine, ut interim aliquot dierum intervallo beatum illum in paradiso statum experiretur. Alii quadragesimo die: unde Christus pro hac Adæ gula totidem, id est quadraginta diebus jejunavit. Alii trigesimo quarto anno, sicuti triginta quatuor annos Christus vixit, et peccatum hoc expiavit.

Verum communit Patres, S. Irenæus, Cyrillus, Epiphanius, Sarugensis, Ephrem, Philoxenus, Barcephæ, et Diodorus apud Pererium, tradunt Adamum eodem die quo creatus est peccasse, et paradiso ejectionem esse, scilicet feria sexta die Veneris; imo sub eandem horam, qua Christus in cruce mortuus est extra Jerusalem, et latronem nosque omnes paradiso resituit. Huic sententiæ favet series Scripture: nam ex vers. 8 patet hæc contigisse post meridiem, mittente se æstu, et leni auri afflante Favet et invidia diaboli, qua non permisit diu Adamum stare. Favet et perfectio nature in qua conditus est Adam, per quam ipse, uti et angelus, statim se resolvit, et alteram partem elegit. Denique si diu in paradiso fuisset, utique ex arbore vite comedisset.

Sicut ergo Christus eodem loco, scilicet in monte Calvarie, voluit crucifigi, in quo sepultus erat Adæ: ita ipse diem peccati et exilii nostri tunc novavit, damna diei ut solveret et dependeret.

Addunt S. Ephrem apud Barcephæ, in fine lib. I *De Paradiso*; Philoxenus et Jacobus Sarugensis,

Adamum creatum esse hora nona matutina, et paradiso expulsam esse hora tertia pomeridiana, itaque in paradiso tantum sex horas commoratum esse.

ET COLLOCAVIT ANTE PARADISUM VOLUPTATIS CHERUBIM, ET FLAMMEUM GLADIUM ATQUE VENSATILEM. — Queres, qui sint Cherubim, quid gladius hic? Primo, Tertullianus in *Apologetico*, et D. Thomas, II II, *Quest. CLXV*, art. ultim. putant esse zonam torridam, quæ ob astum impervia est, quam proinde Deus, inquit, inter hæc nostras regiones et paradiso interposuit.

Secundo, Lyranus et Tostatus volunt hæc esse ignem undique paradiso ambientem. Idem censent multi Patres citandi in fine hujus capituli.

Tertio, Theodoretus et Procopius censent esse *περὶ ὄψιν*, et spectra præcedam terribili forma, qualia terriulentam contra aves ponuntur in hortis.

Verum dico, hæc omnia proprie ut sonant accipienda esse, nimirum quod angeli ex ordine Cherubim positi sint ante paradiso, ut ejus aditu prohiberent tum Adam et homines, tum etiam demones, ne scilicet ipsi paradiso ingressi fructum arboris vite deciperent, quem hominibus offerrent, pollicentes eis immortalitatem, ut hæc ratione eos ad sui amorem et cultum pellicerent. Ita S. Chrysostomus, Augustinus, Rupertus et alii (1).

Nota primo: Cherubim potius, quam Thronis, Virtutibus, aut Principibus custodia paradisi demandata est, quia Cherubim sunt vigilantissimi et perspicacissimi; unde a scientia vocantur Cherubim, ideoque aptissimi sunt vindicæ omniscientiæ Dei, quam ambierat Adam. Hinc patet angelos superiores quoque mitti ad terram, ut ostendi *Hebr. 1*, vers. ult.

Nota secundo: Videntur hi Cherubim fuisse humana forma induti; nam habent et vibrant flammeum gladium, et in omnes partes versatilem, ut eo feriant eos, qui paradiso ingredi volent.

Nota tertio: Pro flammeum gladium hebraice est *לחב הערב* *lahab ha cherub*, id est *flamma gladii*. Unde incertum est an gladius hic fuerit flamma habens formam et speciem gladii, an vero revera fuerit gladius, sed igne candens, fulgurans et quasi flammam vomens.

Nota quarto: Ablatus est et cessavit hic gladius, uti et Cherubim; quando paradiso desit, puta in diluvio.

Allogorice, ut S. Ambrosius ad illud *Psal. cxviii*:

(1) Cf. Hengstenberg, *Moses und Egypten*; Meignan, op. cit. pag. 185; Obery, op. cit. pag. 181 sequi; Hauberg, op. cit. pag. 37; De Sauley, *Histoire de l'Art juif*, pag. 33 sequi. Cherubim, id est, fortissimum, ficta figura, ex humana, bovina, leonina atque aquilina composita (vid. *Ezech. 1, 10*), symbolum fuisse videtur divine nature, etc., ut per leonem significetur robur, generositas, majestas Dei; per bovem, constantia atque firmitas; per hominem, humanitas, bonitas, *gratia*; per aquilam, naturæ celestis vigor et subtilitas.

Vers. 21

Qui Cherubim et flammeus gladius?

Primo sententia.

Secunda.

Tertia.

Quarta et vera.

Altero-
co. Nam
mensura
dus est
mensura
cratio.

« Retribue servo tuo, et vivam, » et Rupertus lib. III, cap. xxxii, hic flammeus gladius est ignis Purgatorii, quem ante paradysum coelestem morientibus, necunt in hac vita plane purgatis, posuit Deus; indeque Cherubim, id est angeli, animas plane purgatas in paradysum, puta in coelum educunt. Imo S. Ambrosius, Origenes, Lactantius, Basilius, Rupertus ex hoc loco putant ante coelum positum esse ignem, quem omnes anime, etiam S. Petri et S. Pauli, post mortem transire debeant, ut eo examinentur, et si impure reperiantur, ut per eum purgantur, de quo dixi I *Corinth.* III, 13.

Moraliter nota: Sex poenae indictae sunt Adae (cum Eva) et posteris ejus, quae congrue respondent sex ejus peccatis: *primum* ejus peccatum fuit inobedientia: ob hoc sensit carnis et sensus rebellionem; *secundum* fuit gula: ob hoc punitus fuit labore et fatigatione. « In sudore, inquit, vultus tui vesceris panem tuo; » *tertium* fuit furtum pomi: ob hoc punitus fuit carnis dolore, puta fame, siti, frigore, calore, morbis, etc. « Multiplicabo, ait, verumnas tuas; » *quartum* fuit infir-

delitas, qua discredidit Deo, et credidit demoni: ob hoc punitus fuit morte, qua anima discedit et separatur a corpore; *quintum* fuit ingratitude: ob hoc privari meruit sua substantia, quam a Deo acceperat, et incinerari. « Pulvis, ait, es, et in pulverem reverteris; » *sextum* fuit superbia: per hanc meruit privari paradysum, coelo et oculibus, atque detrudi in tartara.

Ex dietis patet peccatum Adae, si primam et propriam speciem peccati spectes, non fuisse omnium gravissimum: fuit enim inobedientia legis positive Dei, hac autem gravior est blasphemia, odium Dei; obstinata impenitentia, etc. Quare gravius peccarunt Arius, Lutherus, Judas et alii, quam Adam. Si tamen damna ex hoc peccato consecuta spectes, fuit Adae peccatum omnium gravissimum: per hoc enim ipse se et omnes suos posteros perdidit, adeoque quicumque damnantur, propter hoc peccatum vel immediate, vel mediate damnantur; et hac ratione hoc peccatum dici potest irremissibile; quia in omnes posteros ejus culpa et poena transit, nec id remitti aut impediri ullo modo potest.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Adam genuit Cain et Abel. Secundo, vers. 8, Cain occidit Abel, adeoque a Deo maledicitur, sitque profugus. Tertio, vers. 17, recensetur progenies Cain. Quarto, vers. 25, Adam genuit Seth, et Seth Enos.

1. Adam vero cognovit uxorem suam Hevam: quae concepit et peperit Cain, dicens: Possedi hominem per Deum. 2. Rursumque peperit fratrem ejus Abel. Fuit autem Abel pastor ovium, et Cain agricola. 3. Factum est autem post multos dies ut offerret Cain de fructibus terrae munera Domino. 4. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui, et de adipibus eorum: et respexit Dominus ad Abel et ad munera ejus. 5. Ad Cain vero, et ad munera illius non respexit: iratusque est Cain vehementer, et concidit vultus ejus. 6. Dixitque Dominus ad eum: Quare iratus es, et cur concidit facies tua? 7. Nonne si bene egeris, recipies; sin autem male, statim in foribus peccatum aderit? sed sub te erit appetitus ejus, et tu dominaberis illius. 8. Dixitque Cain ad Abel fratrem suum: Egrediamur foras. Cumque essent in agro, consurrexit Cain adversus fratrem suum Abel, et interfecit eum. 9. Et ait Dominus ad Cain: Ubi est Abel frater tuus? Qui respondit: Nescio. Num custos fratris mei sum ego? 10. Dixitque ad eum: Quid fecisti? vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. 11. Nunc igitur maledictus eris super terram, quae aperuit os suum, et suscepit sanguinem fratris tui de manu tua. 12. Cum operatus fueris eam, non dabit tibi fructus suos: vagus et profugus eris super terram. 13. Dixitque Cain ad Dominum: Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear. 14. Ecce ejicis me hodie a facie terrae, et a facie tua abscondar, et ero vagus et profugus in terra: omnis igitur qui inveniit me, occidet me. 15. Dixitque ei Dominus: Nequaquam ita fiet: sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur. Posuitque Dominus Cain signum, ut non interficeret eum omnis qui invenisset eum. 16. Egressusque Cain a facie Domini, habitavit profugus in terra ad Orientem.

talem plagam Eden. 17. Cognovit autem Cain uxorem suam, quae concepit et peperit Henoch: et aedificavit civitatem, vocavitque nomen ejus ex nomine filii sui, Henoch. 18. Porro Henoch genuit Irad, et Irad genuit Maviael, et Maviael genuit Mathusael, et Mathusael genuit Lamech. 19. Qui accepit duas uxores, nomen uni Ada, et nomen alteri Sella. 20. Genuitque Ada Jabel, qui fuit pater habitantium in tentoriis, atque pastorum. 21. Et nomen fratris ejus Jubal: ipse fuit pater canentium cithara et organo. 22. Sella quoque genuit Tubalcain, qui fuit malleator et faber in cuncta opera aëris et ferri. Soror vero Tubalcain, Noema. 23. Dixitque Lamech uxoris suis Adae et Sellae: Audite vocem meam, uxores Lamech, auscultate sermonem meum: quoniam occidi virum in vulnibus meis, et adolescentulum in livorem meum. 24. Septuplum ultio dabitur de Cain: de Lamech vero septuagies septies. 25. Cognovit quoque adhuc Adam uxorem suam: et peperit filium, vocavitque nomen ejus Seth, dicens: Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. 26. Sed et Seth natus est filius, quem vocavit Enos: iste cepit invocare nomen Domini.

Vers. 1. 4. COGNOVIT. — Hoc verbo Scriptura honeste significat copulam carnalem; quia enim Hebraei virginem vocant *אילנה* *alma*, id est absconditam et incognitam viro, hinc eam corrumpere, vocant eam cognoscere, vel revelare ejus turpitudinem, ut patet *Levit.* XVIII.

Aliqui Rabini, cum nostris hereticis, putant Adamum in paradiso cognovisse Evam. Sed ex hoc loco communiter Patres docent contrarium, scilicet Adam et Evam in paradiso mansisse virgines. Hic enim post ejectionem e paradiso prima copula eorum fit mentio: « Nuptiae, ait S. Hieronymus, lib. IV *Contra Jovinianum*, terram replent, virginitas paradysum. » Videtur ergo haec prima extra paradysum fuisse Adae et Evae generatio, ac consequenter Cain fuit eorum primogenitus. Id enim insinuat vox Evae, eum parientis: « Possedi hominem per Deum, » *q. d.* Jam primum peperit filium, factaque sum mater hominis.

Probabiliter censet Tornielius in *Annal.* Cain genitum esse mox post expulsionem Adae et Evae e paradiso, scilicet primo anno mundi et Adae, tum quia Adam et Eva creati sunt in statura perfecta et habili ad generandum; tum quia post peccatum mox acres libidinis et copulae stimulos senserunt; tum quia ipsi erant soli in mundo, et per eos Deus volebat statim propagari et multiplicari toto orbe genus humanum. Unde sequitur Cain occidisse Abel anno aetatis 139, scilicet paulo ante ortum Seth. Seth enim illo anno natus est, ut patet cap. V, vers. 3. Quocirca improbabile est quod censent aliqui, Adamum et Evam lugentes suum peccatum et lapsum, per centum annos abstinuisse usu conjugii, centesimo vero anno copulatos genuisse Cain, et mox Abel: unde Cain anno trigesimo aetatis occidisse Abel, adeoque mox loco Abelis Adamum genuisse Seth, anno mundi 130, ut videtur cap. V, vers. 3. Hoc, inquam, est improbabile: sciebat enim Adam se esse constitutum a Deo, ut esset seminator et propagator generis humani; sciebat in-

super se a Deo damnatum ad mortem, brevique moriturum, sciebat incertam esse diem mortis suae. Quis ergo credat eum centum annis generatione et propagatione sui generis abstinuisse, cum nesciret an centum annis esset victurus? Aequè improbabilis et fabulosa est visio, quam S. Methodio Martyri falso attribuit Petrus Comestor in *Scholast. Hist. Genes.* cap. XXV. Quod scilicet Adam et Eva, anno aetatis, aequae ac mundi decimo quinto, genuerint Cain, et sororem ejus Calmanam; anno vero trigesimo genuerint Abelem, et sororem ejus Delboram; anno vero 130 Cain occiderit Abel, quem parentes ejus planxerint centum annis, et post plangentium genuerint Seth, anno aetatis et mundi 230, ut habent Septuaginta. Nam praeter jam dicta, est hic in numeris apud Septuaginta manifestus error, et pro 200 legendum 130, ut habent Hebraea, Chaldaica, Latina.

PEPERIT CAIN DICENS: POSSEDI HOMINEM. — Cain hebraice idem est quod possessio, a radice *קָנָה* *kana*, id est *possedi*. Arabicus vertit, *lucrata sum per Deum virum*. Ludit ergo Goropius Becanus, qui nomen Cain a lingua Flandrica accersit, quasi Cain idem sit quod *quae agna*, id est, *malus finis* vel *exitus*. Itaque Cain hebraice idem est quod possessio; est enim filius quasi parentum possessio et suppellex: unde jure naturae est patris in filium potestas; hinc patres vocantur domini *Math.* XI, vers. 25; *Eccl.* XXIII, 1. Hinc factum est ut Persae (teste Aristotele in *Polit.*) liberis uterentur quasi servis. Hinc etiam Selavi (teste Accursio) filios arbitrio suo vendebant et occidebant. Dicit ergo Eva: « Possedi hominem, » sed « per Deum, » *q. d.* Natus est mihi filius, quasi possessio mea; sed idem potius est Domini possessio, et hereditas mihi a Deo donata. Ita S. Chrysostomus: « Non (inquit Eva) natura mihi puerum dedit, sed divina gratia. » Sic Jacob ad Esau: « Parvuli, inquit, sunt quos donavit mihi Deus, » *Gen.* XXXV, 5. Discant hic parentes proles esse dona Dei.

Proles
sunt dona
Dei.